พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช : แนวทางการศึกษาและจัดกลุ่มรูปแบบ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

โดย
นายนพดล อินทับทิม

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2553
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช : แนวทางการศึกษาและจัดกลุ่มรูปแบบ

โดย

นายนพดล อินทับทิม

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2553

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

THE IMAGE OF BUDDHA PHRA PHUTTHA CHINNARATH CATEGORY : RESEARCH METHODOLOGY AND DATA ORGANIZATION

By

Noppadon Intaptim

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of Art History

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2010

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้การค้นคว้าอิสระเรื่อง “ พระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราช : แนวทางการศึกษาและจัดกลุ่มรูปแบบ ” เสนอโดย นายนพดล อินทับทิม เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

…….....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ธารทัศนวงศ์)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ
ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์

คณะกรรมการตรวจสอบการค้นคว้าอิสระ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง)
...../...../.....

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์)
...../...../.....

51107205 : สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ
คำสำคัญ : พระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราช

นพดล อินทับทิม : พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช : แนวทางการศึกษาและจัดกลุ่มรูปแบบ. อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ : ศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์. 91 หน้า.

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีจุดประสงค์ที่จะศึกษารูปแบบทางศิลปะของพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย สกุลช่างพิษณุโลก หรือ หมวดพระพุทธชินราช โดยศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสกุลช่างต่างๆและบริบททางประวัติศาสตร์ ในช่วงระยะเวลาของการเกิดรูปแบบทางศิลปะนี้ขึ้นมาที่เมืองพิษณุโลก ทั้งนี้ได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์ร่วมกันกับหลักฐานด้านเอกสาร พร้อมทั้งเสนอแนะประเด็นใหม่ ที่ควรมีการศึกษาต่อไปด้วย

ผลการศึกษาวิจัย สามารถสรุปผลได้ดังนี้

1. พระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย ที่พบอยู่ในหมวดพระพุทธชินราช จะมีพระพักตร์กลม พระวรกายที่อวบอ้วน และ มีการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ให้มีความยาวเสมอกันเหมือนกับพระพุทธชินราช ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษที่เกิดขึ้นเฉพาะพระพุทธรูปสกุลช่างพิษณุโลกเท่านั้น โดยมีพัฒนาการมาจากพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่

2. สามารถจำแนกพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย หมวดพระพุทธชินราช ที่ประดิษฐานอยู่ตามพระอารามต่างๆในกรุงเทพมหานครได้ โดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ร่วมกับการศึกษาทางรูปแบบศิลปะ

3. การทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ให้มีความยาวเสมอกันของพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย หมวดพระพุทธชินราช เป็นรูปแบบศิลปะเฉพาะของสกุลช่างพิษณุโลกที่เกิดขึ้นในช่วงปลายสมัยสุโขทัยในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 20 และเป็นแบบอย่างทางศิลปะให้กับศิลปะในสมัยหลังต่อมา

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2553

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ .....

51107205 : MAJOR : ART HISTORY
KEY WORD : THE IMAGE OF BUDDHA PHRA PHUTTHA CHINNARATH CATEGORY
NOPPADON INTAPTIM : THE IMAGE OF BUDDHA PHRA PHUTTHA CHINNARATH CATEGORY : RESEARCH METHODOLOGY AND DATA ORGANIZATION. INDEPENDENT STUDY ADVISOR : PROF SUKCHAI SAISINGHA ,Ph.D. 91 pp.

This research aimed to study the artistic styles of the Sukhothai-period Buddha images from the guild of Phitsanulok master craftsmen, also classed as the Phra Buddha Chinnaraj category. The study explored the relations between different guilds of master craftsmen and historical contexts during the period when this artistic style was originated in the city of Phitsanulok. The study and analysis were done with the help of documentary evidence, and new aspects of exploration were suggested for further studies.

The research findings could be summarized as follows:

1. Sukhothai-period Buddha images in the Phra BuddhaChinnaraj category featured a round visage and a curvy torso. Moreover, the four fingers in each hand were made to be of the same length, in the same style as those of Phra Buddha Chinnaraj, a unique feature of Buddha images by Phitsanulok master craftsmen that had evolved from the Sukhothai-style Bhuddha images in the 'Big', or popular, category.

2. Sukhothai-period Buddha images in the Phra BuddhaChinnaraj category in various Buddhist temples in Bangkok could be classified based on historical evidence together with studies on artistic styles.

3. Crafting the four fingers in each hand of the Buddha image to be of the same length was a unique artistic style of the guild of Phitsanulok master craftsmen that was originated in the late Sukhothai era in mid twentieth-century B.E. This style was adopted as an artistic model for arts in later periods

มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยศิลปากร

Department of Art History Graduate school , Silpakorn University Academic Year 2010
Student's signature .....
Independent Study Advisor's signature .....

กิตติกรรมประกาศ

การค้นคว้าอิสระฉบับนี้สำเร็จลงได้ ด้วยความกรุณา และการสนับสนุนจากบุคคลหลายท่านซึ่งผู้วิจัย ขอถวายการกราบขอบพระคุณ กราบขอบพระคุณ และขอขอบคุณมาไว้ ณ ที่นี้ คือ

ขอถวายการกราบขอบพระคุณ พระครูสุนทรโรจคุณ เจ้าอาวาสวัดโพธิญาณ จังหวัดพิษณุโลก ที่ได้สนับเงินงบประมาณการวิจัย พร้อมทั้งยานพาหนะในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล รวมทั้งวัสดุอุปกรณ์ในการจัดพิมพ์วิจัยครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ อาจารย์ที่ปรึกษาและผู้ควบคุมการค้นคว้าอิสระที่กรุณาให้คำแนะนำแนวทางในการวิจัย พร้อมทั้งตรวจแก้การค้นคว้าอิสระฉบับนี้ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และ ศาสตราจารย์ ดร.สันติ เล็กสุขุม ที่กรุณาให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. นาวาโท วัฒนชัย หมั่นยิ่ง แห่งมหาวิทยาลัยนเรศวร และ คุณภคธร ชาญฤทธิเสน ที่ช่วยแนะนำและคอยสนับสนุนให้มาได้มาศึกษาต่อในระดับปริญญาโทที่ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ขอขอบคุณ คุณนภัสจันท์ มงคลพันธ์ ที่ช่วยคิดชื่อหัวข้องานวิจัยเป็นภาษาอังกฤษและคอยเป็นกำลังใจให้แก่ผู้วิจัยเสมอมา รวมทั้งเพื่อนร่วมรุ่นปริญญาโททุกท่าน ที่ให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ รวมทั้งให้ความคิดเห็น และเป็นกำลังใจให้แก่ผู้วิจัยตลอดมาเช่นกัน

กราบขอบพระคุณอีกครั้ง สำหรับคุณพ่อ คุณแม่ และ คุณยายที่ได้ช่วยประสิทธิ์ประสาทคุณความรู้ในฐานะคุณครูคนแรก และคอยให้ความกรุณาช่วยเหลือในทุกๆด้าน รวมทั้งสนับสนุนการศึกษาของผู้วิจัยให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย ..... ง

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ..... จ

กิตติกรรมประกาศ ..... ฉ

สารบัญภาพ ..... ฌ

บทที่

1 บทนำ 1

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา 1

วัตถุประสงค์ของการศึกษา 5

สมมุติฐานการศึกษา 5

ขอบเขตการศึกษา 5

วิธีดำเนินการศึกษา 6

ประโยชน์ที่จะได้รับ 6

2 พระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดพระพุทธชินราช 8

พระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก 8

วิเคราะห์รูปแบบทางศิลปะและพุทธลักษณะของพระพุทธชินราช 10

การกำหนดอายุพระพุทธชินราชจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ 13

3 พระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราช ที่พบภายในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ 15

ประเด็นวิเคราะห์ทางรูปแบบทางศิลปะ 15

กลุ่มพระพุทธรูปที่มีนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกัน 16

ประเด็นตรวจสอบการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวเสมอกัน 20

4 พระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราชที่พบ ในกรุงเทพมหานคร 24

พระพุทธชินสีห์ วัดบวรนิเวศ 24

พระศรีศาสดา วัดบวรนิเวศ 28

พระสิทธารถ พระประธานภายในพระอุโบสถ วัดพิชยญาติการาม 31

พระทศพลญาณ พระประธานในพระอุโบสถ วัดบรมนิวาส 32

พระอัฏฐารส วัดสระเกศ 33

พระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราช ในระเบียงคดวัดพระเชตุพนฯ 34

พระพุทธรูปที่มีหลักฐานกล่าวถึงการอัญเชิญมาจากเมืองสุโขทัย 36

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

บทที่ หน้า
พระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราช ตามพระอาราม ในกรุงเทพฯ 37
พระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราช ตามพระอาราม ในต่างจังหวัด 38
5 บทสรุป 40
6
บรรณานุกรม 88
ประวัติผู้วิจัย 91

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	พระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก	42
2	นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวเสมอกันของพระพุทธชินราช	43
3	เส้นของขอบจีวรรูปวงโค้งที่พระชงค์ของพระพุทธชินราช	43
4	พระพุทธชินสีห์ วัดบวรนิเวศ กรุงเทพมหานคร	44
5	พระศรีศาสดา วัดบวรนิเวศ กรุงเทพมหานคร	45
6	พระพุทธรูปศิลปะอู่ทอง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก	46
7	พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช (องค์ที่ 1) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก	47
8	พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช (องค์ที่ 2) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก	48
9	พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช (องค์ที่ 3) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก	49
10	พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช (องค์ที่ 4) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก	50
11	พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช (องค์ที่ 5) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก	51
12	พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช (องค์ที่ 6) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก	52
13	พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช (องค์ที่ 7) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก	53
14	พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช (องค์ที่ 8) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก	54
15	นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวเสมอกันของพระพุทธหมวดพระพุทธชินราช	55
16	นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ข้างซ้ายที่วางบนพระเพลาที่ยาวเสมอกัน	55
17	พระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย สกุลช่างพิษณุโลก (องค์ที่ 1) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก	56
18	พระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย สกุลช่างพิษณุโลก (องค์ที่ 2) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก	57

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่		หน้า
19	พระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย สกุลช่างพิษณุโลก (องค์ที่ 3) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก	58
20	พระพุทธรูป หมวดพุทธชินราช นิ้วพระหัตถ์ยาวเท่ากัน (องค์ที่1) วัดราชบูรณะ อ.เมือง จ.พิษณุโลก	59
21	พระพุทธรูป หมวดพุทธชินราช นิ้วพระหัตถ์ยาวเท่ากัน (องค์ที่2) วัดราชบูรณะ อ.เมือง จ.พิษณุโลก	60
22	พระพุทธรูป หมวดพุทธชินราช นิ้วพระหัตถ์ยาวเท่ากัน วัดราชบูรณะ อ.เมือง จ.พิษณุโลก	61
23	พระพุทธรูป หมวดพุทธชินราช นิ้วพระหัตถ์ยาวเท่ากัน วัดไผ่ขอน้ำ อ.พรหมพิราม จ.พิษณุโลก	62
24	พระพุทธรูป หมวดพุทธชินราช นิ้วพระหัตถ์ยาวเท่ากัน วัดมะตูม อ.พรหมพิราม จ.พิษณุโลก	63
25	ลักษณะพระพักตร์ของพระพุทธรูปวัดมะตูม อ.พรหมพิราม จ.พิษณุโลก	64
26	นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวเสมอกัน	64
27	ภาพถ่ายเก่าพระพุทธชินราช	65
28	พระทศพลญาณ วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร	66
29	พระอัฏฐารส วัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร	67
30	นิ้วพระพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวเสมอกันของพระพุทธชินสีห์	68
31	ภาพถ่ายเก่าพระพุทธชินสีห์ ในสมัยรัชกาลที่ 4 วัดบวรนิเวศ กรุงเทพมหานคร	69
32	พระสิทธารส วัดพิชัยญาติการาม กรุงเทพมหานคร	70
33	นิ้วพระหัตถ์ของพระสิทธารส วัดพิชัยญาติการาม กรุงเทพมหานคร	71
34	นิ้วพระหัตถ์ของพระทศพลญาณ วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร	72
35	พระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราช(องค์ที่1) วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพมหานคร	73
36	พระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราช(องค์ที่2) วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพมหานคร	74
37	พระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราช(องค์ที่3) วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพมหานคร	75

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

ภาพที่ หน้า

38 ลักษณะพระพักตร์ของพระพุทธรูป หมวดพุทธชินราช
วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพมหานคร 76
39 นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวเสมอกัน ของพระพุทธรูป หมวดพุทธชินราช
วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพมหานคร 77
40 พระพุทธชินราชวโรวาทธรรมจักร วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพมหานคร 78
41 พระพุทธชินสีห์มุนีนาถวัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพมหานคร 79
42 พระพุทธชินสีห์มุนีนาถวัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพมหานคร 80
43 นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ของพระพุทธชินราชวโรวาทธรรมจักร
วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพมหานคร 81
44 พระศาสดา วัดสุวรรณาราม กรุงเทพมหานคร 82
45 นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ของ พระศาสดา วัดสุวรรณาราม กรุงเทพมหานคร 83
46 พระพุทธรูปทองคำ วัดพนัญเชิญ จ.พระนครศรีอยุธยา 84
47 ลักษณะของนิ้วพระหัตถ์พระพุทธรูปทองคำ
วัดพนัญเชิญ จ.พระนครศรีอยุธยา 85
48 พระพุทธรูปนาก วัดพนัญเชิญ จ.พระนครศรีอยุธยา 86
49 ลักษณะของนิ้วพระหัตถ์พระพุทธรูปนาก
วัดพนัญเชิญ จ.พระนครศรีอยุธยา 87

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

บทที่ 1
บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา (Statements and significance of the problems)

พระพุทธรูปสมัยสุโขทัยสกุลช่างพิษณุโลก หรือ หมวดพระพุทธชินราช ถือได้ว่าเป็นรูปแบบที่มีพุทธลักษณะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยทั่วไปแล้วพระพุทธรูปในหมวดนี้จะมีความใกล้เคียงกับพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยหมวดใหญ่เป็นอย่างมาก แต่มีส่วนที่แตกต่างกันในเรื่องของการทำพระพักตร์กลม พระวรกายอวบอ้วนกว่า และที่สำคัญมีพุทธลักษณะพิเศษเพิ่มขึ้น คือ การทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ให้ยาวเสมอกัน ซึ่งพุทธลักษณะนี้จะมีปรากฏอยู่ในหมวดพระพุทธชินราชเพียงหมวดเดียวเท่านั้น จะไม่มีปรากฏอยู่ในพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยหมวดใหญ่และหมวดอื่นๆเลย แต่อย่างไรก็ตามพุทธลักษณะดังกล่าวนี้กลับไปปรากฏอยู่ในศิลปะรุ่นหลังจากสมัยสุโขทัย เช่น พระพุทธรูปสมัยล้านนาตอนปลาย พระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนกลาง-ตอนปลาย และได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในการสร้างหรือบูรณะพระพุทธรูปในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น[1]

มหาวิทยาลัยศิลปากร ศูนย์วิทยทรัพยากร

บุคคลท่านแรกที่ทำการศึกษาและจัดให้พระพุทธรูปในลักษณะนี้ไว้เป็นหมวดหมู่เฉพาะคือสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ได้ทรงจำแนกหมวดหมู่ของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยไว้ในพระนิพนธ์ ตำนานพุทธเจดีย์สยาม ใน พ.ศ. 2469 ซึ่งถือได้ว่าเป็นการจำแนกหมวดหมู่ของพระพุทธรูปสุโขทัยขึ้นเป็นครั้งแรกของประเทศไทย โดยทรงกำหนดให้พระพุทธชินราชเป็นหมวดหนึ่งขึ้นมาเฉพาะและทรงจำแนกไว้ในกลุ่มพระพุทธรูปสุโขทัยรุ่นหลัง ว่ามีการสร้างพระพุทธรูปให้ พระพักตร์มีลักษณะกลมคล้ายผลมะตูม ปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกัน ทรงสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในรัชกาลของพญาลิไท ผู้ทรงเลื่อมใสพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก จนถึงกับทรงเสาะแสวงหาช่างฝีมือดีให้มาประชุมปรึกษากันเพื่อ "...สอบสวนหาหลักฐานพุทธลักษณะในคัมภีร์พระไตรปิฎกประกอบคิดสร้างพระพุทธรูปเพื่อจะให้วิเศษสุดที่จะทำได้ จึงเกิดแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยขึ้นอีกอย่างหนึ่ง เช่นพระพุทธชินราชและพระพุทธชินสีห์..."[2]

---

[1] ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย (กรุงเทพ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551), 65.

[2] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธเจดีย์ (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2518), 111.

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงกำหนดอายุของพระพุทธรูปในหมวดนี้ไว้ว่าน่าจะอยู่ในช่วงแผ่นดินพระมหาธรรมราชาลิไท แห่งกรุงสุโขทัย ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 หรือหลังจากนั้น [3] โดยถือว่าการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ให้เท่ากันเป็นรูปแบบใหม่และเป็นพุทธลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปในหมวดนี้ กลุ่มตัวอย่างของพระพุทธรูปในหมวดนี้ได้แก่ พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดา

รองศาสตราจารย์ ดร. พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับพระพุทธรูปที่พบอยู่ในหมวดนี้โดยยกตัวอย่างจากองค์พระพุทธชินราช ว่ามีพุทธลักษณะที่ใกล้เคียงกันกับพระศรีศากยมุนีแต่มีวิวัฒนาการไปเล็กน้อย คือ มีความอ่อนช้อยมากขึ้น เช่นพระหัตถ์เรียวลง นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกัน พระองค์มีความแข็งกระด้างน้อยลง พระพักตร์กลมขึ้น พระปรางยังค่อนข้างอวบอยู่มาก พระรัศมีเป็นเปลวสูงโดยเชื่อว่าเป็นงานที่สร้างขึ้นหลังจากสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท และอาจอยู่ในช่วงหลังจากนั้นประมาณรัชกาลพระมหาธรรมราชาไสลือไท [4](กลางพุทธศตวรรษที่ 20)

แต่อย่างไรก็ตามแนวความคิดในการกำหนดอายุพระพุทธชินราชของนักวิชาการท่านนี้ต่อมาได้ถูกปรับเปลี่ยนอีกครั้งหนึ่งจากการนำเสนอผลงานวิทยานิพนธ์เรื่อง การกำหนดอายุและการจำลองพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ของอาจารย์พิชญา สุ่มจินดา ที่เสนอไว้ว่า การสร้างพระพุทธชินราช เป็นงานช่างสมัยหลังจัดอยู่ในช่วงศิลปะอยุธยาตอนปลาย โดยกำหนดอายุให้อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23[5]และได้นำเสนอข้อมูลใหม่นี้ลงในหนังสือลักษณะไทย เล่ม 1 พระพุทธปฏิมา : อัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย ของ รองศาสตราจารย์ ดร. พิริยะ ไกรฤกษ์ ด้วย[6]

ศาสตราจารย์ ดร. สันติ เล็กสุขุม ได้แสดงแนวความคิดเห็นในการกำหนดอายุพระพุทธชินราช ที่สอดคล้องกับแนวความคิดของ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

---

[3] หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย (กรุงเทพ : อมรินทร์การพิมพ์, 2528), 18-20.

[4] พิริยะ ไกรฤกษ์, ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย ฉบับคู่มือนักศึกษา (กรุงเทพ : อมรินทร์การพิมพ์, 2528), 185.

[5] พิชญา สุ่มจินดา, "การกำหนดอายุและการจำลองพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก" (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), 169-170.

[6] นิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, บรรณาธิการ, ลักษณะไทย เล่ม 1. พระพุทธปฏิมา : อัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2551), 223.

โดยได้กล่าวถึงพระพุทธชินราชว่าเป็นงานหล่อสำริดขนาดใหญ่ในศิลปะสุโขทัยที่มีสัดส่วนสมบูรณ์งดงามซึ่งต้องสร้างโดยช่างปั้นและช่างหล่อที่มีความสามารถถึงขั้นสูงสุดแล้วเท่านั้น โดยเปรียบเทียบกับพระศรีศากยมุนี ที่มีขนาดและรูปแบบที่ใกล้เคียงกันเป็นอย่างมาก[7] แต่จะต่างกันที่การทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่เท่ากันของศรีศากยมุนีเป็นงานที่มาหล่อพอกเพิ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 2 ตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์[8] ซึ่งแต่เดิมนั้นนิ้วพระหัตถ์ไม่เท่ากันตามแบบอย่างพระพุทธรูปสุโขทัยหมวดใหญ่ทั่วไป

จากความโดดเด่นทางด้านพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย หมวดพระพุทธชินราช จนนักประวัติศาสตร์ศิลปะหลายท่านต้องจำแนกให้ออกมาเป็นหมวดเฉพาะที่มีความแตกต่างจากพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยหมวดอื่นๆแต่ปรากฏว่าพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะใกล้เคียงกับพระพุทธชินราชซึ่งนักประวัติศาสตร์ศิลปะมักยกขึ้นมาเป็นตัวอย่างการศึกษาพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยในหมวดนี้กลับมีเพียง 2 องค์เท่านั้น คือพระพุทธชินสีห์และพระศรีศาสดา โดยในตำนานกล่าวว่าสร้างขึ้นพร้อมกันกับพระพุทธชินราช เพื่อประดิษฐานยังวิหารทิศทั้ง 3 ของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก[9] ต่อมาภายหลังพระพุทธรูปทั้งสององค์นี้ได้รับการอัญเชิญลงมาประดิษฐานยังวัดบวรนิเวศ กรุงเทพมหานคร จนถึงปัจจุบัน

พระพุทธรูปสำคัญอีก 2 องค์ คือ พระสิทธารถ และพระทศพลญาณ ที่มีหลักฐานกล่าวถึงการอัญเชิญมาจากเมืองพิษณุโลก[10] ปัจจุบันเป็นพระประธานประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดพิชัยญาติการาม วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร ตามลำดับ พบว่ามีพุทธลักษณะที่เทียบได้กับพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย หมวดพระพุทธชินราช โดยเฉพาะพระสิทธารถ ที่มีลักษณะของการทำพระพักตร์ค่อนข้างกลมและมีพระวรกายที่อวบอ้วนเหมือนกันกับพระพุทธชินราชเป็นอย่างมาก ต่างกันเพียงการทำนิ้วพระหัตถ์ของพระสิทธารถที่ยาวไม่เสมอกัน ซึ่งพุทธลักษณะนี้กลับไปเหมือนพระพุทธรูปที่พบในสมัยสุโขทัย หมวดใหญ่ ส่วนพระทศพลญาณนั้นมีการทำนิ้วพระหัตถ์ที่เท่ากันตามแบบหมวดพระพุทธชินราชแต่พระพักตร์นั้นไม่จัดว่าอยู่ในพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยหมวดใดๆเลย

ความสำคัญของปัญหาในครั้งนี้ คือ การจำแนกพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยหมวดพระพุทธชินราชโดยใช้ประเด็นของการทำนิ้วพระหัตถ์ที่เท่ากันมาจัดกลุ่มรูปแบบ

---

[7] สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะสุโขทัย (กรุงเทพ : เมืองโบราณ, 2548), 94.

[8] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 (กรุงเทพ : องค์การค้าคุรุสภา, 2504), 150.

[9] กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารเหนือ (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเขษม, 2501), 14 -15.

[10] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ (กรุงเทพฯ : มติชน, 2548), 189.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ไม่สามารถที่จะกระทำได้อย่างชัดเจนมากนัก ที่สำคัญกลุ่มของพระพุทธรูปที่มีหลักฐานว่าเคยประดิษฐานอยู่ภายในเมืองพิษณุโลกมาก่อน และสันนิษฐานว่าพระพุทธรูปทั้งหมดนี้น่าจะสร้างขึ้นโดยฝีมือของช่างเมืองพิษณุโลกนั้น มีจำนวนอยู่น้อยเกินไปไม่เพียงพอสำหรับการศึกษาได้ คือ พระพุทธชินราชพระพุทธชินสีห์ พระศรีศาสดา พระสิทธารถ พระทศพลญาณ รวมไปถึงพระพุทธรูปยืนพระอัฏฐารส วัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร ส่วนพระพุทธรูปที่ถูกอัญเชิญไปจากหัวเมืองเหนือในสมัยรัชกาลที่ 1 และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญไปประดิษฐานอยู่ตามวัดต่างๆในกรุงเทพมหานครนั้น ไม่สามารถที่จะตรวจสอบจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้เลยว่ามีพระพุทธรูปองค์ใดบ้างที่อัญเชิญมาจากเมืองพิษณุโลก ถึงแม้ว่ามีการพบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยบางองค์มีการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวเสมอกันเหมือนกับพระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราชด้วยก็ตามแต่ก็ไม่สามารถที่จะบ่งบอกได้ชัดเจนว่าพระพุทธรูปเหล่านั้นจัดอยู่ในหมวดพระพุทธชินราชด้วยได้หรือไม่ เนื่องจากอาจมี การบูรณปฏิสังขรณ์และทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ให้ยาวเสมอกันในสมัยหลังตามแบบพระราชนิยมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น(รัชกาลที่ 1-3) ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างที่สำคัญ คือ งานบูรณปฏิสังขรณ์พระศรีศากยมุนีพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยองค์ใหญ่ที่สุด ที่รัชกาลที่ 2 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการปั้นพอกซ่อมพระพักตร์ให้มีขนาดใหญ่ขึ้น และทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ให้ยาวเสมอกัน ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

จากปัญหาดังกล่าวนี้เอง ผู้ทำการค้นคว้าอิสระจึงต้องการที่จะตรวจสอบการทำนิ้วพระหัตถ์ที่เท่ากันของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย หมวดพระพุทธชินราช โดยจะใช้พระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่รอบพระระเบียงคดของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ และตามวัดต่างๆในจังหวัดพิษณุโลก เป็นตัวอย่างในการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ได้สมมุติฐานเบื้องต้น เนื่องจากบริเวณพื้นที่ดังกล่าวเป็นแหล่งต้นกำเนิดของรูปแบบศิลปะการสร้างพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยที่มีนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกัน เมื่อทราบถึงข้อสรุปที่แท้จริงแล้วก็จะสามารถนำผลที่ได้ไปตรวจสอบกับพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยที่ประดิษฐานอยู่ภายในระเบียงคด วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยที่ประดิษฐานอยู่ตามวัดต่างๆในกรุงเทพมหานครว่ามีพระพุทธรูปองค์ใดบ้างที่สามารถจัดให้อยู่ในหมวดพระพุทธชินราช โดยใช้พุทธลักษณะจากพระพุทธชินราช องค์ที่ประดิษฐานอยู่ภายในพระวิหารวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ.พิษณุโลก เป็นแนวทางในการศึกษารูปแบบทางศิลปะ และจำแนก หมวดหมู่ต่อไป

อนึ่งในการศึกษาครั้งนี้ผู้ทำวิจัยจะใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์เข้าร่วมกับประเด็นการตรวจสอบการทำนิ้วพระหัตถ์ที่เท่ากันของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยหมวดพระพุทธชินราชด้วย เพื่อให้ได้ทราบถึงประวัติการสร้าง การเคลื่อนย้าย ตลอดจนการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปองค์นั้นๆ

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์การศึกษา (Goal and Objective)

1. เพื่อศึกษารูปแบบทางศิลปะของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยสกุลช่างพิษณุโลก หรือหมวดพระพุทธชินราช

2. เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสกุลช่างต่างๆและบริบททางประวัติศาสตร์ในช่วงระยะเวลาของการเกิดรูปแบบทางศิลปะในลักษณะนี้ขึ้นที่เมืองพิษณุโลก

3. เพื่อศึกษาการทำนิ้วพระหัตถ์ที่เท่ากันของพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่รอบพระระเบียงคดของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ และวัดต่างๆในจังหวัดพิษณุโลก

4. เพื่อสามารถที่จะจำแนกและจัดหมวดหมู่พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ที่ประดิษฐานอยู่ภายในระเบียงคดวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และที่ประดิษฐานอยู่ตามวัดต่างๆในกรุงเทพมหานคร

สมมุติฐานของการศึกษา (Hypothesis to be tested)

1. การทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกันของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย หมวดพระพุทธชินราช เป็นลักษณะพิเศษที่ทำขึ้นเฉพาะพระพุทธรูปสำคัญ 3 องค์เท่านั้น คือ พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดา

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

2. การทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกันของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย หมวดพระพุทธชินราชเป็นรูปแบบศิลปะเฉพาะของสกุลช่างพิษณุโลกที่เกิดขึ้นในช่วงปลายสมัยสุโขทัยและเป็นแบบอย่างทางศิลปะให้กับศิลปะในสมัยหลังต่อมา

ขอบเขตการศึกษา (Scope or delimitation of the study)

1. ศึกษาการแบ่งหมวดหมู่ของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยสกุลช่างพิษณุโลก หมวดพระพุทธชินราช ตามที่นักประวัติศาสตร์ศิลปะหลายท่านได้ทำการศึกษาไว้

2. ศึกษาประวัติความเป็นมาของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก พระพุทธชินราชและพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยที่ประดิษฐานอยู่ภายในระเบียงคดล้อมรอบวิหารพระพุทธชินราช

3. ศึกษางานบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธชินราชและพระพุทธรูปประจำพระระเบียงวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

4. วิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะรูปแบบของพระพุทธรูปประจำพระระเบียงภายในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก กับลักษณะรูปแบบของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยในแต่ละหมวดเพื่อจำแนกกลุ่มพระพุทธรูปว่ามีจำนวนกี่องค์ที่อยู่ในหมวดพระพุทธชินราช

5. ศึกษาและจัดหมวดหมู่พระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ภายในระเบียงคดวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และที่ประดิษฐานอยู่ตามวัดต่างๆในกรุงเทพมหานคร ว่ามีพระพุทธรูปองค์ใดบ้างที่มีพุทธลักษณะตรงกับรูปแบบของสกุลช่างพิษณุโลกหรือหมวดพระพุทธชินราช

วิธีดำเนินการศึกษา (Process of the study)

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ทำโดยสำรวจข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่างๆ แล้วนำมาทำการวิจัยเอกสาร เพื่อนำมาประกอบในขั้นตอนการวิเคราะห์ต่อไป

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ใช้การสำรวจ การบันทึก และถ่ายภาพพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยที่ประดิษฐานในพระระเบียงวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

3. การวิเคราะห์ข้อมูล ศึกษาข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม และข้อมูลจากเอกสารวิเคราะห์เปรียบเทียบพระพุทธรูปในสมัยสุโขทัยแต่ละองค์ที่ประดิษฐานประจำพระระเบียงร่วมกับพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยในแต่ละหมวดที่จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย

4. การสรุปผลการศึกษา นำผลที่ได้จากการวิเคราะห์และการตีความตามขั้นตอนการศึกษา นำมาประมวลเป็นผลสรุปเพื่อนำเสนอผลงานในรูปแบบการวิจัยแบบพรรณนาโดยมีแผนผังและรูปภาพ ประกอบตามความเหมาะสม

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงแนวทางการศึกษาและจัดกลุ่มรูปแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย หมวดพระพุทธชินราช

2. ทราบถึงความเป็นมาของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย หมวดพระพุทธชินราช ในแต่ละองค์ว่ามีการสร้าง เคลื่อนย้าย และ บูรณปฏิสังขรณ์เมื่อใดบ้าง

3. สามารถจำแนกและจัดหมวดหมู่ของพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่รอบระเบียงคดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ และวัดต่างๆในจังหวัดพิษณุโลก รวมทั้งพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยที่ประดิษฐานอยู่ภายในพระระเบียงคด วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และที่ประดิษฐานอยู่ตามวัดต่างๆในกรุงเทพมหานคร

4. ทราบถึงความเกี่ยวข้องของสกุลช่างในศิลปะสมัยต่างๆ และบริบททางประวัติศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยสกุลช่างพิษณุโลก หรือ หมวดพระพุทธชินราชได้เป็นอย่างดี

5. ทราบถึงลักษณะเฉพาะของสกุลช่างพิษณุโลกหรือพระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราช

6. ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาพระระเบียงรอบพระวิหารพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษารูปแบบของพระพุทธรูปสุโขทัยในแต่ละหมวดและเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์พระพุทธรูปสมัยอื่นๆต่อไป

ระยะเวลาในการทำวิจัย

คาดว่าใช้เวลาในการค้นคว้าวิจัยและเก็บข้อมูลภาคสนาม ตลอดจนกระบวนการวิจัยต่างๆจนถึงรูปเล่มงานวิจัยที่สมบูรณ์ตั้งแต่เดือน ธันวาคม 2552 ถึงเดือน กันยายน 2553

อุปกรณ์ที่ใช้ในงานวิจัย

1. กล้องบันทึกภาพ สื่อคอมพิวเตอร์
2. อุปกรณ์ในการบันทึกข้อมูลภาคเอกสาร
3. อุปกรณ์การศึกษาทั่วไป
4. ขาตั้งกล้อง

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

การนำเสนองาน

จัดทำการค้นคว้าอิสระ เพื่อเสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทที่ 2
พระพุทธรูปสมัยสุโขทัยหมวดพระพุทธชินราช

เนื่องจากเมืองพิษณุโลกถือได้ว่า เป็นต้นกำเนิดของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยหมวดพระพุทธชินราช ที่มีรูปแบบศิลปะของการสร้างพระพุทธรูปให้มีนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเท่ากัน ซึ่งรูปแบบนี้ไม่พบในพระพุทธรูปสุโขทัยหมวดใหญ่และหมวดอื่นๆเลย จากลักษณะดังกล่าวนี้ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล ได้ทรงกำหนดอายุของพระพุทธรูปที่พบในหมวดนี้ไว้ว่าน่าจะอยู่ในช่วงแผ่นดินพระมหาธรรมราชาลิไท แห่งกรุงสุโขทัย ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 หรือหลังจากนั้น [11]โดยยกกลุ่มตัวอย่างของพระพุทธรูปในหมวดนี้ได้แก่พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และ พระศรีศาสดา

พระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก : ที่มาของรูปแบบทางศิลปะและข้อสันนิษฐานในการสร้าง

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

พระพุทธชินราชเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยสำริด (ภาพที่1) ประทับนั่งขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัยมีขนาดหน้าตักกว้าง 5 ศอก 1 คืบ 5 นิ้ว (2.85 เมตร) และสูง 7 ศอก 1 คืบ (3.72 เมตร) ประดิษฐานเป็นพระประธานในพระวิหารด้านทิศตะวันตก ของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ.พิษณุโลก มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ถือได้ว่าเป็นพระพุทธรูปหล่อสำริดที่มีขนาดใหญ่มากองค์หนึ่งที่พบในศิลปะสุโขทัย และเป็นพระพุทธรูปสำคัญที่มีทั้งความศักดิ์สิทธิ์และความงามมากที่สุดองค์หนึ่งของบรรดาพระพุทธรูปในประเทศไทย แต่พระพุทธรูปองค์นี้กลับไม่พบหลักฐานการสร้างปรากฏอยู่ในจารึกสมัยสุโขทัยหรือเอกสารร่วมสมัยใดๆ ที่สามารถอ้างอิงได้เลย มีเพียงหลักฐานเชิงตำนานที่กล่าวถึงการสร้างพระพุทธชินราชปรากฏอยู่ในคำให้การของชาวกรุงเก่า โดยกล่าวถึงว่าพระเจ้าสุธรรมราชากษัตริย์แห่งเมืองพิษณุโลก ทรงหล่อพระพุทธรูป 2 องค์ คือพระพุทธชินราช และพระพุทธชินสีห์ [12] และ หลักฐานในพงศาวดารเหนือ มีกล่าวถึงไว้ในข้อความตอนหนึ่งว่า “...ปี พ.ศ. 1500 พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก (พระมหาธรรมราชาลิไท) หลังจากได้ทรงสร้างวัดพระศรีรัตนมหาธาตุแล้วพระองค์ได้รับสั่งให้ช่างจากเมืองศรีสัชนาลัย สวรรคโลก

---

[11] หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศสกุล, ศิลปะในประเทศไทย (กรุงเทพ : อมรินทร์การพิมพ์, 2528), 18-20.

[12] คำให้การชาวกรุงเก่า (กรุงเทพ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2546), 33.

เชียงแสน และหริภุญชัย ช่วยกันหล่อพระพุทธรูป 3 องค์ คือพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดา..."[13] แต่อย่างไรก็ตามหลักฐานทั้งสองชิ้นนี้ถือได้ว่าเป็นเอกสารที่เขียนและรวบรวมขึ้นในสมัยหลัง พร้อมกับมีข้อมูลหลายๆ ส่วนเป็นเรื่องที่มาจากการเล่าเรื่องสืบต่อกันมา จึงไม่สามารถใช้เป็นข้อมูลทางวิชาการได้มากนัก

ถึงแม้ว่าจะไม่มีหลักฐานการปรากฏชื่อและประวัติการสร้างพระพุทธชินราชอยู่ในจารึกสมัยสุโขทัยหลักต่างๆเลยก็ตาม แต่ก็มีการพบเอกสารทางประวัติศาสตร์ในสมัยอยุธยาที่กล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญไว้ในพงศาวดาร ตอนหนึ่งว่า " ...ปี จ.ศ. 800 (พ.ศ. 1981) เมื่อสมเด็จเจ้าสามพระยาสร้างวัดมเหยงคณ์แล้ว พระราเมศวรเจ้า (สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) ผู้เป็นพระราชกุมารท่านเสด็จไปเมืองพิษณุโลก ครั้งนั้นเห็นน้ำพระเนตรพระพุทธเจ้าพระพุทธชินราชตกออกมาเป็นโลหิต..."[14] จากการวิเคราะห์ของ ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการที่พระพุทธชินราชตกน้ำพระเนตรออกมาเป็นพระโลหิต ตามข้อความที่ปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารว่าเป็นการเขียนเรื่องที่แสดงถึงความหมายเชิงนัยยะ เพื่อต้องการจะสื่อถึงการสูญเสียอำนาจของรัฐสุโขทัยให้แก่อยุธยา ซึ่งในขณะนั้นมีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่เมืองพิษณุโลก โดยการใช้พระพุทธชินราชมาเป็นสื่อแสดงถึงตัวแทนของรัฐสุโขทัย เมื่อต้องถูกอำนาจของหัวเมืองฝ่ายใต้อย่างอยุธยาเข้ามาปกครองครองพื้นที่แทน จึงแสดงออกมาในภาพของพระพุทธชินราชซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของมิ่งขวัญและเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวหัวเมืองเหนือทั้งปวง ยังต้องทรงเสียพระทัย จนถึงกับทรงกรรแสงจนน้ำพระเนตรตกออกมาเป็นสายพระโลหิต[15] และหลักฐานจากพระราชพงศาวดารนี้เองทำให้ตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่า ชื่อของพระพุทธชินราชได้ปรากฏขึ้นมาแล้วในเมืองพิษณุโลก มาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นหรืออาจจะมีมาแล้วตั้งแต่สมัยก่อนอยุธยา

เนื่องจากชื่อของพระพุทธชินราชเป็นคำไวพจน์ที่แสดงถึงความหมายของการยกย่องพระพุทธเจ้าว่าทรงเป็นพระราชาผู้ชนะ และอาจเป็นคำยกย่องที่ผู้คนในสมัยนั้นใช้เรียกชื่อพระพุทธรูปองค์อื่นๆโดยทั่วไป เหมือนกันกับชื่อของพระพุทธสิหิงค์ในล้านนา ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์พบว่ามีชื่อเรียกของพระพุทธชินราชและพระพุทธชินสีห์นี้ปรากฏอยู่ที่

---

[13] กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารเหนือ, 14-15.

[14] ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาคที่1พระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (พระนคร : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2510), 94.

[15] สัมภาษณ์ ศ.ดร ประเสริฐ ณ นคร, ราชบัณฑิต ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ไทย, 1 มีนาคม 2553.

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

เมืองสุโขทัยด้วย โดยอยู่ในหลักฐานสำเนาร่างจารึก ในสมัยรัชกาลที่ 1 ความว่า "... พระพุทธชินราชกับพระพุทธชินสีห์ ซึ่งอยู่ ณ เมืองสุโขทัยนั้นต้องแดดฝนตรากตรำคร่ำคร่า เพลิงป่าเผาแตกพัง หาผู้ที่จะรักษาทำนุบำรุงไม่ ให้อาราธนาลงมา ปฏิสังขรณ์พระลักษณะสิ่งใดไม่ต้องด้วยพุทธลักษณะให้ช่างซ่อมแปลงแต่งให้ต้องด้วย พระอรรถกถาบาลี..."[16] จากหลักฐานดังกล่าวนี้เองแสดงให้เห็นถึงชื่อที่ซ้ำกันของพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และเป็นการอัญเชิญมาจากเมืองสุโขทัยไม่ใช่เมืองพิษณุโลก พระพุทธรูปทั้ง 2 องค์นี้ ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในพระวิหารทิศของ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร

ชื่อเรียกของพระพุทธชินราชที่กล่าวถึงอยู่ในพระราชพงศาวดารสมัยอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์นั้นจะเป็นชื่อเดียวกันกับพระพุทธรูปองค์ที่ประดิษฐานอยู่ภายในพระวิหารด้านทิศตะวันตกของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ในปัจจุบันนี้หรือไม่นั้นสามารถที่จะตรวจสอบหลักฐานได้จากข้อความจารึกบนบานประตูประดับมุกของพระวิหารหลังดังกล่าว ซึ่งจารึกนี้ทำขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลายตรงกับรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ความว่า "ศุภมัสดุพระพุทธศักราช 2299 พระวรรษา วันจันทร์ ขึ้น 13 ค่ำ เดือน 10 ปีกุนสัพศก พระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม สั่งให้เขียนลายมุกบานประตูพระวิหารพระชินราช ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเมืองพิษณุโลก..."[17] จึงทำให้ทราบได้ว่าพระพุทธรูปองค์นี้คือพระพุทธชินราชตามหลักฐานที่มีกล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารจริง และแสดงให้เห็นว่าพระพุทธชินราชย่อมมีเกิดขึ้นแล้วก่อนรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (สมเด็จเจ้าสามพระยา) ในสมัยอยุธยาตอนต้นและได้ประดิษฐานอยู่ ณ ที่นั้นเรื่อยมาจนถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย และ รัตนโกสินทร์ ตามลำดับ จึงเป็นไปไม่ได้ที่ว่าพระพุทธชินราชจะเป็นงานที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลางหรือหลังจากรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถลงมาโดยมีหลักฐานจากพระราชพงศาวดารสมัยอยุธยา (ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์) ที่แสดงให้เห็นว่าจะต้องมีมาก่อนแล้วในรัชกาลของพระองค์ พระพุทธชินราชจึงอาจเป็นงานช่างที่สร้างขึ้นใน สมัยสุโขทัยอย่างแท้จริงดังที่จะวิเคราะห์ต่อไป

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

วิเคราะห์รูปแบบทางศิลปะและพุทธลักษณะของพระพุทธชินราช

จากข้อสันนิษฐานของการสร้างพระพุทธชินราช คือ อยู่ในช่วงก่อนรัชกาลสมเด็จเจ้าสามพระยา ดังนั้นรูปแบบศิลปกรรมควรจะอยู่ในสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยาตอนต้น ซึ่งถ้าพิจารณาจากหลักฐานทางด้านงานศิลปกรรม พระพุทธรูปในสมัยอยุธยาตอนต้นโดยเฉพาะใน

---

[16] ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544), 56.

[17] เรื่องเดียวกัน, 76.

รัชกาลสมเด็จเจ้าสามพระยานั้น พระพุทธรูปส่วนใหญ่ยังมีอิทธิพลศิลปะลพบุรี (แบบเขมร) แบบอู่ทองรุ่นที่ 2 และอิทธิพลศิลปะสุโขทัย (แบบอู่ทองรุ่นที่ 3) ดังมีตัวอย่างสำคัญที่พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะส่วนใหญ่ได้พบพระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่นที่ 3 มากที่สุดถึง 60% ที่พบรองลงมา คือ พระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่นที่ 2 พระพุทธรูปในศิลปะสุโขทัยพบเพียง 2-3 องค์เท่านั้น[18] และไม่พบพระพุทธรูปที่มีรูปแบบพระพุทธชินราชปรากฏอยู่เลย ดังนั้นจึงแสดงให้เห็นได้ว่ารูปแบบศิลปกรรมของพระพุทธชินราชนั้นไม่น่าเกี่ยวข้องกับศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้น หรือไม่เป็นที่รู้จักในสมัยอยุธยาตอนต้นเลย[19]

พุทธลักษณะของพระพุทธชินราช เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวาแสดงปางมารวิชัย พระหัตถ์ซ้ายวางอยู่บนกึ่งกลางพระเพลา พระกรของพระพุทธชินราชมีลักษณะเรียวยาว โดยมีลักษณะเรียวมาตั้งแต่ข้อพระหัตถ์จนถึงนิ้วพระหัตถ์ที่ถูกบีบให้ลีบจนติดกัน ซึ่งเป็นการแสดงเจตนาของช่างถึงความต้องการที่จะให้ได้นิ้วพระหัตถ์ออกมายาวเสมอกัน แต่เมื่อพิจารณาในระยะใกล้แล้วจะพบว่าปลายของนิ้วพระหัตถ์นั้นมีลักษณะที่เหลื่อมล้ำกันในละนิ้วอยู่เล็กน้อยโดยเรียงลำดับจากนิ้วชี้ ที่มีความความยาวสุดไปหานิ้วก้อยที่สั้นสุด (ภาพที่2) ซึ่งถ้ามองภาพจากในระยะไกลแล้วจะไม่สามารถสังเกตเห็นได้

ลักษณะจีวรของพระพุทธชินราชทรงครองจีวรห่มเฉียงลักษณะของผ้าจีวรบางแบบผ้าเปียกน้ำแนบกับพระวรกายจนสามารถสังเกตเห็นปุ่มที่อยู่กึ่งกลางของพระถันทั้งสอง ชายของผ้าสังฆาฏิยาวลงมาจรดกับพระนาภี ปลายผ้าสังฆาฏิทั้งสองชายแตกออกเป็นเขี้ยวตะขาบ และมีเส้นจากปลายสังฆาฏิข้างซ้ายแตกออกมาเป็นเส้นคดโค้งผ่านทางด้านข้างของพระอุทรลงมาจรดกับขอบชายผ้าสบงพระเศียรมีขนาดใหญ่รับกันกับพระศอขนาดใหญ่ ที่มีความยาวไม่มากนัก พระวรกายตั้งตรงล่ำสัน พระอังสาแผ่กว้างรับกันกับพระพาหาขนาดใหญ่ มีเส้นโค้งที่แสดงถึงขอบชายจีวรที่บริเวณพระชงค์และเส้นขอบผ้าคู่ปรากฏอยู่ที่ข้อพระบาท พระบาทยาวและนิ้วพระบาทยาวเกือบเสมอกัน

การปรากฏเส้นของขอบจีวรรูปวงโค้งที่พระชงค์ (ภาพที่3) ของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยนั้นผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร เชษฐ์ ติงสัญชลี ได้ทำการวิเคราะห์ไว้ว่าลักษณะรูปแบบดังกล่าวนี้มีเกิดขึ้นมาก่อนแล้วในศิลปะลังกาจนถึงสมัยโปลนนารุวะ อันมีระยะใกล้เคียงกับการเจริญขึ้นของศิลปะสุโขทัย ประกอบกับมีการพบอิทธิพลของคติความเชื่อและศิลปกรรมแบบลังกาจำนวนมากในศิลปะสุโขทัย จึงมีความเป็นไปได้ที่เส้นขอบจีวรรูปวงโค้งที่พระชงค์นั้นได้รับแบบอย่างมา

---

[18] หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, โบราณวัตถุที่ค้นพบจากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ รุ่นที่ 2 พระพุทธรูปและพระพิมพ์ในกรุพระปรางค์ วัดราชบูรณะ (พระนคร: กรมศิลปากรจัดพิมพ์, 2502), 15-16.

[19] ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย, 64.

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

จากศิลปะลังกาซึ่งลักษณะพิเศษดังกล่าวนี้สามารถที่จะพบได้ในพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยเกือบทุกองค์แต่ทว่ากลับไม่ปรากฏอยู่ในพระพุทธรูปศิลปะก่อนอยุธยา-อยุธยาตอนต้น และพระพุทธรูปศิลปะล้านนาเลย ประเด็นนี้อาจเกี่ยวเนื่องด้วยศิลปะก่อนอยุธยา-อยุธยาตอนต้น(หรือที่เรียกกันว่าพระพุทธรูปแบบอู่ทอง)นั้นมีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมขอม ในขณะที่ศิลปะล้านนายุคต้นมีพื้นฐานมาจากศิลปะพุกามที่ได้รับอิทธิพลจากกลุ่มศิลปะอินเดียเหนือมาอีกต่อหนึ่ง พระพุทธที่พบในศิลปะล้านนายุคต้น ศิลปะก่อนอยุธยา-อยุธยาตอนต้นจึงมีเส้นขอบจีวรคู่ปรากฏอยู่ที่ข้อพระบาทแทน[20]

แต่อย่างไรก็ตามพบการทำเส้นขอบจีวรคู่ที่ข้อพระบาทกับการทำการเส้นขอบจีวรรูปวงโค้งที่พระชงค์นั้นมีปรากฏอยู่ควบคู่กันในพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยและพระพุทธชินราชด้วย จึงสันนิษฐานว่าเป็นการผสมผสานกันระหว่างอิทธิพลทางศิลปะของทั้งสองสาย และเป็นแบบอย่างทางศิลปะให้แก่พระพุทธรูปสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน

พระพักตร์ของพระพุทธชินราชมีลักษณะดังที่สมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเปรียบเทียบว่าเหมือนผลมะตูม พระนลาฏแคบ กึ่งกลางพระนลาฏประดับด้วยอุณาโลมทองคำรูปพุ่มข้าวบิณฑ์ฝังด้วยเพชรและอัญมณี พระขนงโก่งไม่สูงมากนักยกขึ้นเป็นขอบจนถึงเปลือกพระเนตร พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่งขึ้นเป็นสันมน ทำให้มีขนาดใหญ่และเด่นเป็นพิเศษ พระโอษฐ์แย้มสรวลเล็กน้อย ริมพระโอษฐ์โค้งเป็นคลื่น(กลางขอบพระโอษฐ์บนโค้งเว้าต่ำคล้ายคลื่น) พระหนุมนเป็นลอน 2 ชั้น

พระอุษณีษะของพระพุทธชินราชเป็นรูปผลมะนาวตัดมีขนาดไม่สูงมากนัก แต่พระเกตุมาลา(รัศมีรูปเปลวเพลิง)มีขนาดใหญ่และสูงชะลูดตั้งตรงเป็นเปลวพวยพุ่งจากกลางพระอุษณีษะยาวจรดส่วนปลายสุดของซุ้มเรือนแก้วด้านใน โดยมีลักษณะของพระเกตุมาลาทำเป็นกาบ 3 ชั้น หุ้มตรงกลางที่ทำเป็นรูปตัวอุณาโลมฐาน ด้านล่างพระเกตุมาลารองรับด้วยกลีบบัว 4 กลีบ เม็ดพระศกทุกชั้นเรียงตัวเกือบจะตรงกัน แต่ละเม็ดมีขนาดปานกลางยอดแหลมขมวดเป็นก้นหอย 3 ชั้นตามทักษิณาวัฏ

จากการตรวจสอบรูปแบบทางศิลปะของพระพุทธชินราชกับพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยหมวดใหญ่ โดย ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ พบว่ามีพุทธลักษณะโดยรวมที่ใกล้เคียงกัน คือ มีพระพักตร์รูปไข่ แม้ว่าพระพักตร์ของพระพุทธชินราชจะออกกลมกว่า แต่ก็ยังคงเค้าพระพักตร์ของพระพุทธรูปสุโขทัยมากกว่าพระพุทธรูปอยุธยา ขมวดพระเกศามีขนาดปานกลางแบบหมวดใหญ่ ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับพระพุทธรูปแบบสิงห์ในศิลปะล้านนาจะมีขมวดพระเกศา

---

[20] เชษฐ์ ติงสัญชลี, "เส้นขอบจีวรที่พระเพลา-พระชงค์ของพระพุทธรูปประทับนั่งในศิลปะอมราวดี-ลังกาและประเด็นเชื่อมโยงกับศิลปะไทย",เมืองโบราณ. 35,1 (มกราคม - มีนาคม 2552) : 44-54.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ใหญ่และเมื่อเทียบกับพระพุทธรูปแบบอู่ทองสมัยอยุธยาจะมีขมวดพระเกศาที่เล็กมาก พระรัศมีเป็นเปลวแบบสุโขทัยที่ไม่สูงมากเหมือนกับพระพุทธรูปแบบอู่ทอง พระวรกายแบบสุโขทัย คือ พระอังสาใหญ่และบั้นพระองค์เล็ก สัดส่วนจะแตกต่างจากพระพุทธรูปแบบอู่ทองที่บอบบางและสูงไม่ได้สัดส่วน โดยเฉพาะชายผ้าสังฆาฏิที่เป็นแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยอย่างแท้จริง คือ เป็นเส้นเล็กๆ ยาวลงมาจรดพระนาภีและปลายแยกออกเป็น 2 ชาย ส่วนปลายม้วนเข้าหากันเป็นปุ่มกลมคล้ายเขี้ยวตะขาบ[21]

จึงสามารถสรุปได้ว่า พระพุทธชินราชน่าจะเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย โดยมีพัฒนาการไปจากพระพุทธรูปหมวดใหญ่ คือ การทำพระพุทธรูปให้มีพระวรกายที่อวบอ้วนกว่าและที่สำคัญคือการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวเสมอกันซึ่งเป็นลักษณะพิเศษที่เกิดขึ้นใหม่และไม่เคยปรากฏมาก่อนในพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยหมวดใหญ่เลย

การกำหนดอายุพระพุทธชินราชจากหลักฐานและเอกสารทางประวัติศาสตร์

จากข้อสรุปที่ว่าพระพุทธชินราชเป็นรูปแบบงานศิลปะสมัยสุโขทัยที่เกิดขึ้นหลังจากพระพุทธรูปสุโขทัยหมวดใหญ่เล็กน้อยซึ่งตรงกับข้อสันนิษฐานของศาสตราจารย์ ดร. สันติ เล็กสุขุม ที่ได้เสนอไว้ว่างานหล่อพระพุทธชินราชอาจเป็นงานช่างที่เกิดขึ้นในช่วงของรัชกาลของพญาไสลือไทหรือฉัตลงไปจากนั้น[22] ซึ่งอยู่ในช่วงปลายสมัยสุโขทัย ประกอบกับการศึกษาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏเหตุการณ์ครั้งสำคัญในรัชสมัยของสมเด็จเจ้าสามพระยา ที่กล่าวถึงพระราเมศวร (สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) เสด็จขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลกในปี พ.ศ. 1981 และถ้าพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่วิเคราะห์ใหม่แล้วจะทำให้ทราบถึงสภาพสถานการณ์ทางการเมืองของสุโขทัยในช่วงระยะเวลานั้น คือ ในรัชสมัยของสมเด็จเจ้าสามพระยาแห่งอยุธยา อาณาจักรสุโขทัยถูกรวมเข้ากับอยุธยาแล้ว และอาณาจักรแบ่งออกเป็น 4 ส่วน มีพระยาบาล (บรมบาลมหาธรรมราชา) ครองพิษณุโลก พระยารามครองสุโขทัย พระยาเชลียงครองเมืองเชลียง (พระยาศรียศราช) และพระยาแสนสอยดาวครองเมืองกำแพงเพชร[23] และได้พบจารึกระบุปี พ.ศ. 1966 และในตำนานมูลศาสนาฝ่ายสวนดอกได้กล่าวถึงเมืองเชลียง ปี พ.ศ. 1972 ว่ามีเจ้าเมืองคือ “ไสยศรียศ”[24]

---

[21] ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย , 65.

[22] สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะสุโขทัย, 94.

[23] ประเสริฐ ณ นคร, หลักฐานข้อมูลใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยทางด้านจารึกสารนิพนธ์ประเสริฐ ณ นคร (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2551), 282.

[24] เรื่องเดียวกัน, 282.

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

แสดงให้เห็นว่าในช่วงก่อนที่อาณาจักรสุโขทัยจะถูกผนวกเข้ากับกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 1981และก่อนที่พระราเมศวรจะเสด็จขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลกนั้น อาณาจักรสุโขทัยเคยมีระบบเจ้าเมืองเดิมปกครองอยู่และที่สำคัญยังมีการพบหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่อยู่ และอาจเป็นการเริ่มต้นลักษณะของแต่ละสกุลช่างเกิดขึ้นมา ดังนั้นพระพุทธชินราชจึงอาจเป็นงานศิลปกรรมที่สร้างขึ้นและได้รับความนิยมเฉพาะในเมืองพิษณุโลก ในช่วงระยะเวลาที่แต่ละเมืองถูกแบ่งเป็น 4 ส่วนนี้ก็ได้ คือ ในสมัยของพระยาบาล (บรมบาลมหาธรรมราชา) ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ก่อนปี พ.ศ. 1981 อันเป็นปีที่พระราเมศวรเสด็จขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก[25]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

[25] ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย, 65.

บทที่ 3
พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช
ที่พบภายในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุและตามวัดต่างๆในจังหวัดพิษณุโลก

เมืองพิษณุโลกถือได้ว่าเป็นต้นกำเนิดของรูปแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยที่มีนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกัน จากความเป็นเอกลักษณ์นี้เอง จึงถูกจัดให้เป็นหมวดหนึ่งขึ้นมาเฉพาะ โดยมีกลุ่มตัวอย่างที่นักประวัติศาสตร์ศิลปะมักนิยมยกขึ้นมานำเสนอ คือ พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และ พระศรีศาสดา (ภาพที่ 1, ภาพที่ 4, ภาพที่ 5) ซึ่งจัดได้ว่าเป็นกลุ่มตัวอย่างที่มีปริมาณน้อยมาก

ผู้ทำการวิจัยจึงตั้งข้อสันนิษฐานว่าน่าจะมีกลุ่มพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะใกล้เคียงกันกับพระพุทธรูปในหมวดนี้ คือ มีการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ให้ยาวเสมอกัน เกิดขึ้นอยู่ตามวัดโบราณต่างๆทั่วไปในจังหวัดพิษณุโลก โดยเลือกที่จะทำการศึกษาพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ภายในพระระเบียงคดของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ มาทำการศึกษาวิเคราะห์ก่อน เพราะว่าเป็นสถานที่ที่มีพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย ประดิษฐานอยู่เป็นจำนวนมากที่สุดในจังหวัดพิษณุโลก

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

การศึกษาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และการวิเคราะห์รูปแบบศิลปะ

สืบเนื่องมาจากที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นวัดที่มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังข้อความที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 8 เขาสุมนทกูฏ โดยกล่าวถึงพญาลิไททรงย้ายราชธานีจากสุโขทัยมาอยู่ที่พิษณุโลกความว่า "...จึงไปอยู่ในเมืองสองแควได้เจ็ดเข้า ปุพระมหาธาตุปลูกพระศรีมหาโพธิศรีชา.."[26] และจากการที่พระองค์เสด็จมาประทับที่เมืองพิษณุโลกเป็นเวลานาน ถึง 7 ปีในครั้งนั้น ทำให้อิทธิพลทางการเมือง วัฒนธรรม ศาสนา ตลอดจนรูปแบบทางศิลปะของสุโขทัยกระจายตัวเข้าสู่เมืองพิษณุโลกโดยเริ่มต้นจากที่วัดมหาธาตุซึ่งเป็นศูนย์กลางของตัวเมืองแล้วกระจายเผยแพร่เข้าสู่ชุมชนโดยรอบข้าง ดังนั้นโบราณวัตถุสถานต่างๆรวมทั้งพระพุทธรูปที่พบภายในเมืองพิษณุโลกจึงได้รับอิทธิพลจากศิลปะสุโขทัยมาเป็นพื้นฐานทางด้านงานศิลปกรรม

---

[26] กรมศิลปากร,ศิลาจารึกหลักที่ 8, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 (พระนคร : ท่าพระจันทร์, 2500), 29-30.

พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช ที่พบภายใน วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ.พิษณุโลก

พระระเบียงคดของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เป็นอีกสถานที่หนึ่งที่มีพระพุทธรูปประดิษฐานรวมกันอยู่มากที่สุด โดยแบ่งออกเป็นพระระเบียงชั้นนอกและพระระเบียงชั้นในเชื่อมต่อกันเป็นทางเดินรอบพระวิหารทั้งสี่ทิศ สันนิษฐานว่าพระระเบียงคดนี้ คงสร้างขึ้นมาพร้อมๆกันกับตัววัดพระศรีรัตนมหาธาตุ และได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์เรื่อยมาจนถึงในปัจจุบัน[27] ภายในพระระเบียงคดประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่ปางต่างๆ เช่น ปางมารวิชัย ปางสมาธิ และ ปางประทับยืนโดยมีรูปแบบทางศิลปะที่หลากหลายมีจำนวนทั้งหมด 188 องค์

รูปแบบทางศิลปะของพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ภายในพระระเบียงคดทั้งหมดพบว่ามีทั้งพระพุทธรูปปูนปั้นและพระพุทธรูปสำริดประดิษฐานรวมกันอยู่ สามารถจำแนกตามรูปแบบศิลปะออกมาได้ คือ พระพุทธรูปสำริดสมัยสุโขทัย 39 องค์ พระพุทธรูปสำริดแบบอู่ทอง จำนวน 2 องค์ (ภาพที่6) และพระพุทธรูปสำริดศิลปะรัตนโกสินทร์ 2 องค์ ส่วนที่เหลือจะเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นที่ได้รับการบูรณะจนกลายเป็นงานศิลปกรรมสมัยใหม่ทั้งหมด

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

จากการลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ.พิษณุโลก สามารถตั้งข้อสังเกตได้ว่า แท่นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปในพระระเบียงคดนั้น มีพื้นที่ว่างเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก จึงทำให้เกิดข้อสันนิษฐานว่า พื้นที่ว่างเหล่านี้แต่เดิม น่าจะเคยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหล่อสำริดสมัยต่างๆ แต่ต่อมาภายหลังได้ถูกอัญเชิญลงไปยังกรุงเทพมหานคร เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้อัญเชิญพระพุทธรูปสำริดจากหัวเมืองเหนือ จำนวน 1,248 องค์ เพื่อนำไปบูรณะและประดิษฐานในพระระเบียงวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม[28]และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้อัญเชิญไปประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถตามพระอารามต่างๆในกรุงเทพฯ หรือ พระพุทธรูปเหล่านั้นอาจถูกอัญเชิญลงมาพร้อมกันกับ พระพุทธชินสีห์และพระศรีศาสดา ซึ่งปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่ วัดบวรนิเวศวิหาร ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

---

[27] สูณกฤต เงินส่งเสริม, "การศึกษาสถาปัตยกรรมในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก" (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2542), 288.

[28] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ,พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2545), 82 .

(รัชกาลที่ 3) ด้วยเหตุนี้เองเมื่อพื้นที่ของพระระเบียงคดว่างลงช่างในสมัยปัจจุบันจึงปั้นเป็นพระพุทธรูปปูนไปประดิษฐาน ไว้แทนที่ของเดิม

เมื่อพิจารณาจากกลุ่มพระพุทธรูปสำริดศิลปะสุโขทัยที่ประดิษฐานอยู่รอบพระระเบียงคดและภายในพระวิหารพระพุทธชินราชพบว่ามีจำนวนทั้งหมด 39 องค์ สามารถจำแนกออกมาเป็นกลุ่มพระพุทธรูปที่มีการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวเสมอกัน ตามรูปแบบทางศิลปะของพระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราช ออกมาได้จำนวน 8 องค์ (ภาพที่7-14) ซึ่งถือได้ว่ามีประมาณ 20% ของพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยทั้งหมด ที่พบภายในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ.พิษณุโลก

พุทธลักษณะโดยทั่วไปของพระพุทธรูปที่พบอยู่ในกลุ่มนี้จะมีรูปแบบทางศิลปะที่ใกล้เคียงกันกับพระพุทธชินราชเป็นอย่างมากในเรื่องของการทำพระพักตร์กลมคล้ายกับผลมะตูม พระหนุ(คาง)มน ขมวดพระเกศาเป็นก้นหอยที่มีขนาดปานกลาง แต่พระรัศมีรูปเปลวเพลิงส่วนใหญ่จะเป็นของที่ทำขึ้นใหม่และนำมาใส่ไว้แทนของเดิมซึ่งสูญหายไปแล้ว จึงไม่สามารถวิเคราะห์รูปแบบทางศิลปะได้ว่ามีความเหมือนกันกับพระเกตุมาลาของพระพุทธชินราชหรือไม่ พระพุทธรูปที่พบในกลุ่มรูปแบบนี้ทุกองค์จะนิยมทำพระพาหาใหญ่ บั้นพระองค์เล็กมีพระวรกายที่อวบอ้วนกว่าพระพุทธรูปสุโขทัยหมวดใหญ่ทั่วไป และพระพุทธรูปทุกองค์จะปรากฏเส้นขอบจีวรรูปวงโค้งที่พระชงค์ เหมือนกันกับพระพุทธชินราช ดังที่ได้วิเคราะห์ไปแล้วในบทที่ 2 (ภาพที่15)

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของพระพุทธรูปในกลุ่มนี้ ที่บอกถึงความเป็นพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดพระพุทธชินราช คือ การทำชายผ้าสังฆาฏิยาวลงมาเกือบจรดกับพระนาภีโดยที่ชายผ้าทั้งสองชายแตกออกเป็นเขี้ยวตะขาบ และสามารถที่จะตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมในความเป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดพระพุทธชินราชได้อีกอย่างหนึ่ง คือ ชายผ้าสังฆาฏิข้างซ้ายจะมีเส้นที่แตกออกมาเป็นเส้นคดโค้งลงสู่ด้านข้างของพระอุทรจรดกับขอบชายผ้าสบงบริเวณพระเพลา (ภาพที่16) ซึ่งการทำเส้นที่แตกออกมาในลักษณะนี้ เป็นการแสดงถึงความเข้าใจของช่างในเรื่องของ การห่มผ้าไตร 3 ผืนของพระภิกษุสงฆ์ ที่ต้องนุ่งสบง ครองจีวรห่มเฉียง แล้วตามด้วยผ้าสังฆาฏิที่พาดทับลงบนผ้าจีวรอีกชั้นหนึ่ง เส้นที่แตกออกมาจากชายผ้าสังฆาฏิจึงเป็นการแสดงให้รู้ว่าผ้าชิ้นไหนคือผ้าจีวรและผ้าชิ้นไหนคือผ้าสังฆาฏิ ซึ่งพบลักษณะพิเศษนี้มีปรากฏอยู่ในพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดา รวมทั้งยังปรากฏอยู่ในกลุ่มพระพุทธรูปที่มีนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกันที่พบ อยู่ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเกือบทุกองค์อีกด้วย แต่อย่างไรก็ตามพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยหมวดใหญ่ที่มีนิ้วพระหัตถ์ยาวไม่เท่ากัน บางองค์ก็มีลักษณะดังกล่าวปรากฏร่วมอยู่ด้วยเช่นกัน

การทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกันของพระพุทธรูปที่พบในกลุ่มนี้มีปรากฏทั้งพระหัตถ์ที่แสดงปางมารวิชัยและพระหัตถ์ ที่วางอยู่บนพระเพลา (ภาพที่16) แต่เมื่อสังเกตในระยะใกล้แล้วจะพบว่าการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้ง 4 ให้ยาวเสมอกันของพระพุทธรูปที่พบอยู่ในหมวดนี้นั้น ไม่ได้มีความยาวของนิ้วพระหัตถ์ที่เท่ากันทั้งสี่นิ้วแบบพอดี แต่มีความสั้นยาวที่เหลื่อมล้ำกันอยู่บ้างเล็กน้อย และในบางองค์พบว่านิ้วพระหัตถ์ทั้ง4 ที่ยาวเสมอกันแบบพอดีนั้น เมื่อสังเกตดีๆแล้วจะพบว่าเกิดจากการลงรักปิดทองที่พอกทับต่อๆกันมาหลายชั้น (ภาพที่15) จึงทำให้เกิดข้อสันนิษฐานว่าพระพุทธชินราชเองก็น่าจะมีนิ้วพระหัตถ์ทั้ง 4 ที่มีความสั้นยาวเหลื่อมล้ำกันบ้างเล็กน้อยเหมือนกันกับกลุ่มของพระพุทธรูปที่ได้กล่าวถึงไปแล้วข้างต้น

เมื่อศึกษาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทำให้ทราบข้อมูลว่าตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนมาถึงปัจจุบันพระพุทธชินราชได้รับการลงรักปิดทองโดยใช้วิธีการพอกทับมาแล้วไม่ต่ำกว่า 5 ครั้งโดยสังเกตได้จากรักทองที่ร่อนออกมาจากการปิดทองครั้งสุดท้ายในปี พ.ศ. 2547 นั้นมีขนาดที่หนามาก[29] จึงเป็นไปได้ที่ว่านิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ ที่ดูเหมือนว่าจะยาวเท่ากันแบบพอดีนั้นคงเกิดจากลงรักปิดทองที่พอกทับสืบเนื่องต่อกันมา และเมื่อเข้าไปพิจารณาในระยะใกล้กับองค์พระพุทธชินราชจะพบว่าปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ ของพระพุทธชินราชนั้น มีลักษณะที่เหลื่อมกันในละนิ้วอยู่เล็กน้อยจริง โดยเรียงลำดับจากนิ้วชี้ที่มีความความยาวสุดไปหานิ้วก้อยที่สั้นสุด และมีการไล่ระดับที่สมดุลรับกันกับความลาดเอียงของฐานบัวหงาย (ภาพที่2) ซึ่งถ้าหากพิจารณาในระยะไกลแล้วจะไม่สามารถแยกได้ออกถึงความเหลื่อมกันอยู่ของนิ้วพระหัตถ์ในแต่ละนิ้วได้เลย

อนึ่งในการวิจัยครั้งนี้ ผู้ทำการวิจัยจะถือว่าพระพุทธรูปที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ สามารถจัดให้อยู่ในกลุ่มของพระพุทธรูปที่มีการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกันและสามารถจัดให้อยู่ในกลุ่มพระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราชได้

แต่อย่างไรก็ตามได้มีการพบพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยที่ประดิษฐานอยู่ภายในพระระเบียงคด วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อีกกลุ่มหนึ่งมีพุทธลักษณะในส่วนของการทำพระพักตร์กลม พระวรกายที่อวบอ้วน และมีชายผ้าสังฆาฏิยาวลงมาจรดพระนาภีปลายแฉกแตกออกเป็นเขี้ยวตะขาบ เหมือนกันกับ กลุ่มของพระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช แต่นิ้วพระหัตถ์นั้นมีความยาวไม่เท่ากัน ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้กลับไปเหมือนกับนิ้วพระหัตถ์พระพุทธรูปสุโขทัยหมวดใหญ่ (ภาพที่17-19)

จึงสามารถตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่ารูปแบบของสกุลช่างเมืองพิษณุโลกเป็นรูปแบบที่เกิดหลังจากสกุลช่างสุโขทัยแท้และมีเอกลักษณ์ของตัวเองคือ การสร้างพระพุทธรูปให้มีพระพักตร์

---

[29] พระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วรมหาวิหาร จ.พิษณุโลก (กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา ,2547), 84.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

กลม พระวรกายล่ำสันแลดูแล้วอวบอิ่ม โดยได้รับแบบอย่างทางศิลปะมาจากพระพุทธชินราช ส่วนรูปแบบของการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ให้ยาวเสมอกันนั้นเป็นลักษณะพิเศษที่เพิ่มขึ้นมาใหม่เท่านั้น จะไม่เกิดรูปแบบนี้กับพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นโดยช่างพิษณุโลกทุกๆองค์

พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราชที่พบตามวัดโบราณ ภายในเมืองพิษณุโลก

วัดราชบูรณะ อ.เมือง จ.พิษณุโลก

พระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัย จำนวน 2 องค์ พบอยู่ภายในวิหารวัดราชบูรณะ (ภาพที่20-21) ซึ่งเป็นวัดโบราณที่อยู่ใกล้กันกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก มีขนาดหน้าตักกว้าง 2 ศอก เศษ ประมาณ 107 เซนติเมตร ส่วนพระเศียรนั้นหล่อขึ้นแทนของเดิมที่ถูกโจรกรรมลักลอบตัดไปและฐานพระพุทธรูปบูรณะขึ้นใหม่ในภายหลัง

เมื่อพิจารณาจากพุทธลักษณะแล้วสามารถจัดให้พระพุทธรูปทั้ง 2 องค์นี้อยู่ในกลุ่มของพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย หมวดพระพุทธชินราชได้ โดยสามารถสังเกตได้จากทำชายผ้าสังฆาฏิที่ยาวลงมาเกือบจรดกับพระนาภีแล้วปลายแตกออกเป็นเขี้ยวตะขาบสองเส้น และที่สำคัญคือ มีการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ให้เรียวยาวเสมอกันแบบพระพุทธชินราช แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าพระพุทธรูปทั้ง 2 องค์นี้ ถูกลักรอบตัดพระเศียรไปเสียแล้ว จึงไม่สามารถที่จะวิเคราะห์รูปแบบศิลปะของการทำพระพักตร์ได้เนื่องจากพระเศียรเป็นของที่ถูกซ่อมขึ้นใหม่ทดแทนของเดิม

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่งวนลิขสิทธิ์

วัดท่ามะปราง อ.เมือง จ.พิษณุโลก

เป็นพระพุทธรูปสำริด ปางมารวิชัย ศิลปะสุโขทัย หมวดพระพุทธชินราช (ภาพที่22) ที่มีสภาพสมบูรณ์ประดิษฐานอยู่ภายในห้องเก็บโบราณวัตถุ ของวัดท่ามะปราง ซึ่งเป็นวัดโบราณสำคัญอีกวัดหนึ่งภายในเมืองพิษณุโลก องค์พระพุทธรูปประทับนั่งบนฐานเขียงหน้ากระดาน (ชำรุด) ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 100 เซนติเมตร มีพุทธลักษณะโดยรวมแล้วเหมือนกันกับพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดพระพุทธชินราช เช่น การทำชายผ้าสังฆาฏิแตกแยกออกเป็นเขี้ยวตะขาบทั้งสองชาย แต่มีบางสิ่งที่มีพัฒนาการไปเป็นอย่างมาก คือ การทำเม็ดพระศกแบบก้นหอยให้มีขนาดเล็กลงเหมือนกับพระพุทธรูปศิลปะอยุธยา และมีพระพักตร์กลม พระวรกายอวบอ้วนกว่า รวมทั้งการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ให้มีความเรียวยาวเสมอกัน เหมือนกับพระพุทธชินราช

วัดไผ่ขอน้ำ อ.พรหมพิราม จ.พิษณุโลก

พระพุทธรูปสำริด ปางมารวิชัย หมวดพระพุทธชินราช (ภาพที่23) พบอยู่ภายในกุฏิเจ้าอาวาสวัดไผ่ขอน้ำ มีขนาดหน้าตักกว้าง 2 ศอก เศษ ประมาณ 100 เซนติเมตร ลักษณะพิเศษของพระพุทธรูปองค์นี้ คือ มีนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวลงมาเสมอกัน ส่วนชายผ้าสังฆาฏิของพระพุทธรูปองค์นี้ไม่ได้แตกเป็นเขี้ยวตะขาบตามแบบอย่างของพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย แต่ทำเป็นแฉกแบบหางปลาแทน พระพุทธรูปองค์นี้ไม่สามารถที่จะวิเคราะห์รูปแบบทางศิลปะของพระพักตร์ได้

อีกเช่นกัน เนื่องจาก พระเศียรเป็นของที่หล่อซ่อมขึ้นใหม่ แทนของเดิมซึ่งถูกโจรกรรมลักรอบตัดพระเศียรไป

วัดมะตูม อ.พรหมพิราม จ.พิษณุโลก

พระพุทธรูปสำริด ปางมารวิชัย หมวดพระพุทธชินราช ที่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุด (ภาพที่24) มีขนาดหน้าตักกว้าง 3 ศอก เศษ ประมาณ 153 เซนติเมตร พบที่กุฏิเจ้าอาวาส วัดมะตูม ซึ่งเป็นวัดโบราณ อยู่ทางทิศเหนือของตัวเมืองพิษณุโลก มีพุทธลักษณะโดยทั่วไปเหมือนกันกับพระพุทธรูปในหมวดพระพุทธชินราชทุกประการ เช่นพระเศียรใหญ่ พระพักตร์กลมคล้ายผลมะตูม พระรัศมีเป็นเปลวสูงรองรับด้วยฐานกลีบบัว 4 กลีบ พระวรกายอวบอ้วน ชายสังฆาฏียาวลงมาเกือบจรดกับพระนาภี ปลายแตกออกเป็นเขี้ยวตะขาบ (ภาพที่25-26) และที่สำคัญมีนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวลงมาเกือบจะเสมอกัน ดังจะเห็นได้จากนิ้วก้อยที่มีความยาวออกมาจนเกือบเท่ากับนิ้วนาง นิ้วกลาง และนิ้วชี้ แต่เมื่อพิจารณาจากรูปแบบทางศิลปะโดยทั่วไปแล้วพบว่าพระพุทธรูปองค์นี้มีความงามอ่อนช้อยน้อยกว่าพระพุทธชินราชเป็นอย่างมาก

พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ที่มีรูปแบบของการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ให้ยาวลงมาจนเกือบเสมอกันที่พบอยู่ในพระระเบียงคด วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วัดราชบูรณะ วัดท่ามะปราง วัดไผ่ขอน้ำ และ วัดมะตูม จังหวัดพิษณุโลก มีจำนวนทั้งหมด 13 องค์ เมื่อพิจารณาจากรูปแบบทางศิลปะพบว่ามีความใกล้เคียงกันกับพุทธลักษณะของพระพุทธชินราชเป็นอย่างมาก ดังที่ได้วิเคราะห์ไปแล้วในข้างต้น โดยเฉพาะลักษณะของการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่มีความยาวลงมาเกือบจะเสมอกันนั้น สันนิษฐานว่าน่าจะได้รับรูปแบบและแรงบันดาลใจในการสร้างมาจากพระพุทธชินราช จึงสามารถจัดกลุ่มให้พระพุทธรูปทั้งหมดนี้อยู่ในรูปแบบศิลปะของพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดพระพุทธชินราชสกุลช่างพิษณุโลกได้

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ประเด็นตรวจสอบการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวเสมอกัน
ของพระพุทธสมัยสุโขทัยหมวดพระพุทธชินราช

ในการศึกษาเรื่องนิ้วพระหัตถ์ของพระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราชนั้น มีประเด็นที่น่าสนใจ คือ การตรวจสอบว่านิ้วพระหัตถ์ที่ยาวเสมอกันของพระพุทธรูปที่พบในหมวดนี้อาจเป็นงานที่ได้รับการซ่อมแซมขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ เนื่องมาจากการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวเสมอกันเป็นรูปแบบพระราชนิยมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น(รัชกาลที่ 1-3) โดยมีตัวอย่างจากการบูรณะพระศรีศากยมุนี ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ถูกอัญเชิญมาจากเมืองสุโขทัย และนำมาประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร ในสมัยรัชกาล

ที่ 1 ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 2 พระองค์ทรงทอดพระเนตรเห็นพระเศียรของพระศรีศากยมุนีมีขนาดย่อมไปไม่สมกันพระองค์จึงให้ช่างถอดออกหล่อพอกพระเศียรและพระพักตร์ รวมทั้งนิ้วพระหัตถ์ของเดิมนั้นสั้นๆยาวๆ ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ต่อนิ้วพระหัตถ์ให้ยาวเสมอกันทั้งหมด[30]จะเห็นได้ว่านิ้วพระหัตถ์ของพระศรีศากยมุนีแต่เดิมนั้นนิ้วพระหัตถ์ไม่เท่ากันตามแบบอย่างพระพุทธรูปหมวดใหญ่ทั่วไป

จึงเกิดข้อสันนิษฐานว่าพระพุทธรูปที่พบอยู่ในหมวดนี้ ดังมีตัวอย่างคือ พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และ พระศรีศาสดา อาจมีการบูรณปฏิสังขรณ์โดยการซ่อมนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ให้ยาวเท่ากันใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์เหมือนกันกับพระศรีศากมุนีได้หรือไม่ ซึ่งในประเด็นนี้มีความจำเป็นที่จะต้องใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์เข้ามาตรวจสอบ

เมื่อศึกษาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการบูรณะวัดและพระวิหารพระพุทธชินราชในสมัยรัตนโกสินทร์ พบว่ามีการกล่าวถึงช่วงเวลาในการบูรณปฏิสังขรณ์ไว้สองช่วงคือ ในสมัยรัชกาลที่ 3 และในสมัยรัชกาลที่ 5 และเมื่อตรวจสอบจากหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นจารึกบนแผ่นไม้สัก ระบุศักราชล่าสุดว่าตรงกับ พ.ศ. 2385 จารึกได้กล่าวถึงการปฏิสังขรณ์และสร้างสิ่งก่อสร้างภายในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ โดยหลวงอุดมไมตรี ขุนนางไทยเชื้อสายจีนและภรรยา คือ นางทับ ร่วมกันขอพระบรมราชานุญาติ บูรณะพระวิหารพระพุทธชินราช โดยการทำอิฐ ก่อฝาผนัง ทำเสา บวกปูนใหม่ หลังจากนั้นจึงทำการบูรณะเครื่องบน วาดภาพจิตรกรรมฝาผัง ลงรักปิดทองบัวหัวเสา ซุ้มประตูและบูรณะระเบียงชั้นนอกชั้นใน[31]

จากข้อความในจารึกนั้นก็ไม่พบการกล่าวถึงการบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระพุทธชินราชและพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ภายในพระระเบียงคดเลยแต่อย่างใด และเมื่อศึกษาจากภาพถ่ายที่เก่าสุดของพุทธชินราชซึ่งสันนิษฐานว่าถ่ายขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 (ภาพที่ 27) ก็พบว่านิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ของพระพุทธชินราชนั้นมีความยาวเสมอกันดังเช่นที่เห็นในปัจจุบันแล้ว จึงได้ข้อสรุปว่าการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ให้ยาวเสมอกันนั้นอาจเป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับการสร้างพระพุทธชินราชมาแต่เดิมแล้วและเป็นลักษณะพิเศษของสกุลช่างพิษณุโลกอีกรูปแบบหนึ่ง

จากการตรวจสอบรูปแบบของ การทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ให้มีความยาวเสมอกันจากคัมภีร์มหาปุริสลักษณะ 32 ประการ และ อสีตยานุพยัญชนะ 80 ประการ[32] ซึ่งถือได้ว่าเป็นคัมภีร์ที่อธิบายถึงพุทธลักษณะของพระพุทธเจ้าไว้มากที่สุดและเป็นพื้นฐานให้กับการสร้าง

---

[30] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, 150.

[31] ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 6,เล่ม 1. (พระนคร : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2510), 35.

[32] พระไตรปิฎก เล่มที่ 11 (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2500), 339.

มหาวิทยาลัยศิลปากร ศูนย์บริหารสิทธิ์

พระพุทธรูปในสมัยต่างๆ เนื้อหาในคัมภีร์มหาปุริสลักษณะ ได้กล่าวถึงลักษณะพระหัตถ์รวมทั้งนิ้วของพระพุทธเจ้าในข้อที่ 4 ว่า ทีฆังคุลี แปลความหมายว่า นิ้วพระหัตถ์ นิ้วพระบาทยาวเรียวกลมงาม และ ข้อที่ 8 ชาละหัตถะปาโท แปลความหมายว่า ฝ่าพระหัตถ์ ฝ่าพระบาทมีลายดังตาข่าย นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ เว้น พระอังคุฐ (นิ้วหัวแม่มือ) และนิ้วพระบาททั้งห้าเรียวยาวออกไป ชิดสนิทดี นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงลักษณะเพิ่มเติมไว้ในหรือรายละเอียดปลีกย่อยในหมวด อสีตยานุพยัญชนะ หัวข้อที่ว่าอนุปุพฺพงฺคุลิตา และ วฏฺฏงฺคุลิตา แปลว่า นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทเรียวยาวออกไปโดยลำดับตั้งแต่ต้นจนปลาย และกลมดุจนายช่างกลึงเป็นอันดี[33]

จะเห็นได้ว่าเนื้อหาในคัมภีร์มหาปุริสลักษณะนั้น ไม่ได้กล่าวถึงนิ้วพระหัตถ์ของพระพุทธองค์ว่าจะต้องมีความยาวเสมอกันทุกนิ้วพระหัตถ์แต่อย่างใด กล่าวแต่เพียงว่านิ้วพระหัตถ์ของพระพุทธองค์จะต้องมีความยาวและกลมเรียวออกไปตั้งแต่โคนนิ้วพระหัตถ์จนถึงปลายนิ้วพระหัตถ์ ทุกนิ้วพระหัตถ์จะต้องเรียงชิดสนิทกัน เพื่อที่จะแสดงถึงความแตกต่างจากมนุษย์ปุถุชนโดยทั่วไป ซึ่งรูปแบบที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์นี้ มีความสอดคล้องกับรูปแบบของการทำนิ้วพระหัตถ์ของพระพุทธรูปที่พบอยู่ในหมวดพระพุทธชินราช ว่านิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ของพระพุทธรูปที่อยู่ในหมวดนี้จะมีความยาวของนิ้วพระหัตถ์ที่ยาวกว่าพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยในหมวดอื่นๆเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะนิ้วก้อยที่ยาวออกมาจนเกือบเท่ากันกับนิ้วนางและนิ้วชี้ แต่เมื่อพิจารณาให้ดีแล้วจะพบว่านิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่นั้นมีความเหลื่อมกันบ้างอยู่เล็กน้อย และเมื่อมองภาพจากในระยะไกลจะดูเหมือนว่านิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ของพระพุทธรูปนั้นมีความยาวเสมอกันพอดี

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

จากการวิเคราะห์รูปแบบการทำนิ้วพระหัตถ์ของพระพุทธรูปในหมวดพระพุทธชินราช พบว่า มีพุทธลักษณะที่สอดคล้องตรงกันกับคัมภีร์มหาปุริสลักษณะหลายประการและอาจตรงกับข้อสันนิษฐานของ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ทรงเชื่อว่าพระพุทธชินราชเป็นงานที่สร้างขึ้นในรัชกาลของพญาลิไท ผู้ทรงเลื่อมใสพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก จนถึงกับทรงเสาะแสวงหาช่างฝีมือดีให้มาประชุมปรึกษากันเพื่อ “สอบสวนหาหลักฐานพุทธลักษณะในคัมภีร์พระไตรปิฎกประกอบคิดสร้างพระพุทธรูปเพื่อจะให้วิเศษสุดที่จะทำได้ จึงเกิดแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยขึ้นอีกอย่างหนึ่ง เช่นพระพุทธชินราชและพระพุทธชินสีห์”[34] จึงเป็นไปได้ที่รูปแบบของการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวเท่ากันของพระพุทธรูปในหมวดพระพุทธชินราช เป็นรูปแบบศิลปะเฉพาะของสกุลช่างเมืองพิษณุโลกที่ได้ทำการศึกษาและทำความเข้าใจในคัมภีร์มหาปุริสลักษณะอย่างถ่องแท้ จึงสามารถสร้างพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะถูกต้องตรงกับคัมภีร์

---

[33] เรื่องเดียวกัน, 339.

[34] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธเจดีย์ (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2518), 111.

ไว้ให้ได้มากที่สุด โดยเกิดขึ้นครั้งแรกในการหล่อพระพุทธชินราช ในช่วงปลายสมัยสุโขทัย และเป็นแบบอย่างให้กับศิลปะในสมัยหลังต่อมา ดังจะเห็นได้จากพระพุทธรูปสมัยล้านนาตอนปลาย พระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนกลาง-ตอนปลายและพระพุทธรูปสมัยรัตนโกสินทร์ที่มีรูปแบบของการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกัน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ 4
พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราชที่พบ ในกรุงเทพมหานคร

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการกล่าวถึงการอัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญจากเมืองพิษณุโลกลงไปประดิษฐานยังกรุงเทพมหานคร เท่าที่ตรวจสอบพบว่ามีชื่อของพระพุทธรูปปรากฏอยู่จำนวน 5 องค์ คือ พระพุทธชินสีห์ พระศรีศาสดา พระสิทธารถ พระทศพลญาณ หรืออาจรวมถึงพระอัฏฐารส พระพุทธยืนปางอภัย วัดสระเกศ ด้วย และเนื่องจากกลุ่มพระพุทธรูปดังที่กล่าวมานี้ มีขนาดหน้าตัก รวมทั้งส่วนสูง ที่มีขนาดใหญ่มาก จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่าน่าจะสร้างขึ้นโดยฝีมือของช่างเมืองพิษณุโลกทั้งหมดทุกองค์

กลุ่มพระพุทธรูปที่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์กล่าวถึงการอัญเชิญมาจากเมืองพิษณุโลกและประดิษฐานอยู่ตามพระอารามต่างๆ ในกรุงเทพมหานคร

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

พระพุทธชินสีห์

พุทธลักษณะของพระพุทธชินสีห์เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย (ภาพที่4) หล่อด้วยสำริดลงรักปิดทองมีขนาดและรูปแบบโดยทั่วไปแล้วเหมือนกันกับพระพุทธชินราช ตามตำนานที่มีการกล่าวอ้างถึงการสร้าง คือ พงศาวดารเหนือ ที่กล่าวว่า "...ในปี พ.ศ. 1500 พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก (พระมหาธรรมราชาลิไท) หลังจากได้ทรงสร้างวัดพระศรีรัตนมหาธาตุแล้วพระองค์ได้รับสั่งให้ช่างจากเมืองศรีสัชนาลัย สวรรคโลก เชียงแสน และหริภุญชัย ช่วยกันหล่อพระพุทธรูป 3 องค์ คือพระพุทธชินราชพระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดา..."[35] เมื่อสร้างเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้วพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ อัญเชิญพระพุทธชินราชไปประดิษฐานไว้ใน พระวิหารด้านทิศ ตะวันตกพระพุทธชินสีห์ประดิษฐานยังพระวิหารด้านทิศเหนือ และพระศรีศาสดาประดิษฐานยังวิหารด้านทิศใต้ ของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก

พระพุทธชินสีห์เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ จัดเป็นพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดพระพุทธชินราช หรือสกุลช่างพิษณุโลก อันมีพุทธลักษณะที่สำคัญคือ พระพักตร์รูปไข่ค่อนข้างกลมแต่มีความอวบอ้วนมากกว่าพระพุทธรูปหมวดใหญ่โดยทั่วไป ขมวดพระเกศามีขนาดปานกลาง พระรัศมีเป็นเปลว พระวรกายมีพระพาหาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก สังฆาฏิเป็นแผ่น

[35] กรมศิลปากร. พระราชพงศาวดารเหนือ, 14-15.

เล็กยาวลงมาจรดพระนาภีปลายแยกเป็น 2 ชาย ม้วนเป็นปมคล้ายเขี้ยวตะขาบ รวมทั้งมีเส้นจากปลายสังฆาฏิข้างซ้ายแตกออกมาเป็นเส้นคดโค้งผ่านทางด้านหน้าของพระอุทรลงมาจรดกับขอบชายผ้าสบง ส่วนลักษณะพิเศษที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดพระพุทธชินราช คือ การทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ให้ยาวเสมอกัน

จากรูปแบบทางศิลปะของพระพุทธชินสีห์มีพุทธลักษณะโดยรวมแล้วที่เหมือนกับพระพุทธชินราชเป็นอย่างมากนั้น และจากรูปแบบดังกล่าวนี้เอง ถือได้ว่าเป็นรูปแบบทางศิลปะที่ถูกถ่ายทอดมาจากพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยหมวดใหญ่อีกต่อหนึ่ง พระพุทธชินสีห์จึงมีพุทธลักษณะที่เหมือนกับพระพุทธรูปหมวดใหญ่ ด้วย คือ การทำขอบพระโอษฐ์ที่หยักโค้งเป็นคลื่น การทำพระขนงให้โก่งเป็นรูปวงโค้ง และมีเส้นพระขนงรวมทั้งเส้นขอบพระเนตรแคบๆ ปรากฏอยู่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นรูปแบบเฉพาะอย่างหนึ่งของพระพุทธรูปในหมวดพระพุทธชินราช ต่างจากพระพุทธรูปหมวดใหญ่เล็กน้อย ที่นิยมทำพระขนงให้โก่งสูง ยกขึ้นเป็นสันนูนตามธรรมชาติ และต่างจากพระพุทธรูปสมัยอยุธยาเป็นอย่างมากที่นิยมทำเส้นพระขนงและเส้นเปลือกพระเนตรป้ายเป็นแผ่นใหญ่เชื่อมต่อกัน[36]

เมื่อเทียบขนาดของพระพุทธชินสีห์กับพระพุทธชินราช จากการวัดของพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าประดิษฐวรการ[37] พบว่าพระพุทธชินสีห์มีขนาดหน้าตักกว้าง 5 ศอก 1 คืบ (ประมาณ 275 เซนติเมตร) สูง7 ศอก 1คืบ 4 นิ้ว (ประมาณ 385 เซนติเมตร) ซึ่งมีความใกล้เคียงกับขนาดของพระพุทธชินราช แต่ย่อมกว่ากันทั้งความสูงและหน้าตักในราวสิบเซนติเมตร (พระพุทธชินราชหน้าตักกว้าง 5 ศอก 1 คืบ 5 นิ้ว หรือประมาณ 285 เซนติเมตรสูง 7 ศอก 1 คืบ 10 นิ้ว 395 เซนติเมตร) ขนาดดังกล่าวนับว่าสอดคล้องกับพระวินิจฉัยของ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ว่าเป็นฝีมือช่างคนเดียวกัน เพราะมีพุทธลักษณะที่นับว่าใกล้เคียงกันทุกประการเว้นแต่พระพุทธชินสีห์ “แก้” พุทธลักษณะที่ “เสีย” ของพระพุทธชินราชให้ดีขึ้นกว่าเดิม ดังข้อพระวินิจฉัยของพระองค์ว่า “ได้ดูพระชินราช เห็นเสียอยู่ที่นั่นที่นี่ แต่แล้วมาดูพระชินสีห์ เห็นพระชินราชเสียอยู่ตรงไหนก็มาแก้ไขหมด จึงทรงสันนิษฐานว่าพระพุทธชินสีห์น่าจะสร้างที่หลังพระพุทธชินราช”[38]

---

[36] ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย, 69.

[37] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์, พงศาวดารพระพุทธชินราช ,พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: โรงพิมพ์ศึกษานุกูล, 2494), 17.

[38] สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จ, เล่มที่ 25(กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2504-2506), 160.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าเสียดายว่าพระวินิจฉัยของสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ มิได้ทรงให้รายละเอียดว่าพุทธลักษณะของพระพุทธชินราชมีที่เสียตรงจุดใดบ้างแต่ที่เห็นได้อย่างชัดเจนน่าจะเป็นพระนาสิกของพระพุทธชินสีห์ที่โด่งพองาม ในขณะที่พระพุทธชินราชจะมีพระนาสิกที่โด่งใหญ่เป็นพิเศษจนแลเห็นได้ชัดเจน หรือพระหัตถ์ที่แสดงปางมารวิชัย โดยนิ้วพระหัตถ์ของพระพุทธชินราชจะติดกันเป็นพืดยาวแหลมและดูคล้ายกับส้อมคว่ำ และปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ก็เหลื่อมกันอยู่เล็กน้อย ในขณะที่นิ้วพระหัตถ์ของพระพุทธชินสีห์จะแยกออกจากกันและมีความกลมกลึงสมส่วนยาวเรียบเสมอกันทุกนิ้วพระหัตถ์ (ภาพที่ 30) เป็นต้น[39]

พระพุทธชินสีห์เคยประดิษฐานเป็นพระประธานภายในวิหารด้านทิศเหนือของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก จนกระทั่งสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้อัญเชิญลงมาประดิษฐานยังวัดบวรนิเวศวิหาร โดยแพที่อัญเชิญพระพุทธชินสีห์ มาถึงกรุงเทพมหานครเมื่อวันพุธ เดือนหนึ่งแรมสองค่ำ จุลศักราช 1193 หรือ ตรงวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2374[40] แล้วจึงมีการสมโภช เมื่อการสมโภชแล้วเสร็จ จึงได้อัญเชิญขึ้นประดิษฐานในพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร ที่ทรงปฏิสังขรณ์พระอุโบสถขึ้นใหม่ ให้มีมุขสามด้านเพิ่มขึ้นเพื่อประดิษฐานพระพุทธสุวรรณเขตร โดยพระพุทธชินสีห์ประดิษฐานทางมุขด้านทิศตะวันตกหันพระปฤษฎางค์ชนกับพระพุทธสุวรรณเขตร (ภาพที่ 31) ส่วนมุขด้านทิศเหนือและทิศใต้เป็นที่ประดิษฐานพระอัฏฐารส[41]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระผนวชในพระราชฉายยาว่าพระวชิรญาณมหาเถระ และทรงเสด็จพระราชดำเนินมาทรงครองวัดบวรนิเวศวิหาร ตามคำอาราธนาของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชดำริว่า พระพุทธชินสีห์เป็นของมีสิริสมควรเชิญออกมาจากมุขหลัง มาประดิษฐานยังมุขหน้าเพื่อให้ผู้คนได้สักการะบูชา[42] จึงได้ถวายพระพรขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อัญเชิญพระพุทธชินสีห์ออกจากมุขหลังทางด้านทิศตะวันตกมาประดิษฐานไว้ในอุโบสถทางด้าน

---

[39] พิชญา สุ่มจินดา, “การกำหนดอายุและการจำลองพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก”, 84-85.

[40] เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3,พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2538), 48.

[41] พิชญา สุ่มจินดา, “การกำหนดอายุและการจำลองพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก”, 84-85.

[42] “ตำนานพระชินศรี พระชินราช พระศรีศาสดา,” หอสมุดแห่งชาติ, ห้องเอกสารตัวเขียน, เอกสารหมวดตำนาน, เลขที่ 12, มัดที่ 2.

ทิศตะวันออก และที่มุขหลังได้อัญเชิญพระพุทธไสยาสน์ไปประดิษฐานไว้แทน[43] เมื่อการแล้วเสร็จจึงได้ทรงปิดทองคำพระพุทธชินสีห์ใหม่ทั่วทั้งพระองค์ กะไหล่พระรัศมีด้วยทองคำ ทำพระเนตรด้วยทองคำลงยาพระอุณาโลมทำจากเงินประดับเพชรถวาย[44]

ต่อมาเมื่อพระองค์ทรงครองราชสมบัติใน พ.ศ. 2394 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำพระรัศมีทองคำลงยาประกบพระรัศมีเดิม พร้อมกับแขวนฉัตรตาดมีดอกไม้ทองห้อยและต้นไม้เงินทองถวายเป็นพุทธบูชา[45]และใน พ.ศ. 2398 จึงมีพระบรมราชโองการให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ หล่อฐานพระพุทธชินสีห์ใหม่ด้วยทองสัมฤทธิ์ ปั้นเป็นลายแบบโบราณโดยยกพระพุทธชินสีห์ขึ้นประดิษฐานและเททองหล่อให้ประกบกัน ก่อนที่จะเทผูกกันนั้นช่างได้เจาะฐานของพระพุทธชินสีห์ออกบ้างได้น้ำหนักทองประมาณ 1 ชั่งเศษ[46] เมื่อการแล้วเสร็จพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงปิดทองทั้งฐานและองค์พร้อมกับสมโภชเป็นเวลา 5 วัน[47]

พระพุทธชินสีห์ถือได้ว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีความเหมือนกันกับพระพุทธชินราชมากที่สุดโดยเฉพาะในเรื่องของการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ให้ยาวเสมอกัน จากการตรวจสอบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ไม่พบหลักฐานที่กล่าวถึงการซ่อมแซมนิ้วพระหัตถ์ของพระพุทธชินสีห์ให้เท่ากันเหมือนกับนิ้วพระหัตถ์พระศรีศากยมุนีแต่อย่างใด จึงสันนิษฐานว่ารูปแบบของนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวเสมอกันนั้น เป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นมาพร้อมกันกับการหล่อพระพุทธชินสีห์มาตั้งแต่เดิมแล้ว เช่นเดียวกันกับนิ้วพระหัตถ์ที่เท่ากันของพระพุทธชินราช แต่พระพุทธชินสีห์มีลักษณะที่แตกต่างกันในเรื่องของการเรียงตัวของนิ้วพระหัตถ์ที่จะแยกห่างออกจากกันเล็กน้อยจนมองเห็นเป็นช่องไฟและมีความกลมกลึงสมส่วนยาวเรียบเสมอกันทุกนิ้วพระหัตถ์ส่วนนิ้วพระหัตถ์ของพระพุทธชินราชจะมีลักษณะยาวติดกันเป็นพืด

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

---

[43] พิชญา สุ่มจินดา, “การกำหนดอายุและการจำลองพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก”, 84-85.

[44] “ตำนานพระชินศรี พระชินราช พระศรีศาสดา,” หอสมุดแห่งชาติ, ห้องเอกสารตัวเขียน, เอกสารหมวดตำนาน, เลขที่ 12 , มัดที่ 2.

[45]“พงศาวดารเหนือเรื่องเชิญพระชินศรีลงมาวัดบวรนิเวศน์และ ฯลฯ,” หอสมุดแห่งชาติ, ห้องเอกสารตัวเขียน, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4, จ.ศ. 1217, เลขที่ 129.

[46] พิชญา สุ่มจินดา, “การกำหนดอายุและการจำลองพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ”, 85.

[47]สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์, อภินิหารการประจักษ์ (กรุงเทพฯ : คณะอนุกรรมการมรดกของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2534), 11.

เหมือนกับถูกบีบจนนิ้วพระหัตถ์ยาวลีบแลดูคล้ายกับส้อมคว่ำ ส่วนปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้ง 4 ก็จะเหลื่อมกันอยู่เล็กน้อย

จากรูปแบบทางศิลปะและประวัติความเป็นมา ตลอดจนตำนานในการสร้าง ทำให้สันนิษฐานได้ว่าพระพุทธชินสีห์น่าจะสร้างขึ้นพร้อมๆกันกับพระพุทธชินราชหรือถัดจากนั้นลงมาเล็กน้อยโดยฝีมือของสกุลช่างเมืองพิษณุโลกในราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 20

พระศรีศาสดา

พระศรีศาสดา (ภาพที่ 5) เป็นพระพุทธรูปหล่อจากสำริด ปางมารวิชัย ประทับขัดสมาธิราบมีขนาดหน้าตักกว้าง 4 ศอก 1 คืบสูง 6 ศอก 1 คืบ 4 นิ้ว วัดโดยพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ เช่นเดียวกัน [48] ซึ่งถือได้ว่ามีขนาดย่อมกว่าพระพุทธชินราชและพระพุทธชินสีห์ทั้งความสูงและหน้าตักอย่างละประมาณ 1 ศอก (ประมาณ 50 เซนติเมตร)

พุทธลักษณะโดยรวมของพระศรีศาสดามีความใกล้เคียงกับพระพุทธชินราชและพระพุทธชินสีห์ แต่พระพักตร์ค่อนข้างเหลี่ยมกว่า พระรัศมีเป็นเปลวไม่สูงไม่มีกลีบบัวรองรับทำเป็นกาบหุ้มแนบติดกันแต่ไม่ตั้งตรงเหมือนกาบพระรัศมีของพระพุทธชินราช และ พระพุทธชินสีห์ นิ้วพระหัตถ์ทั้ง 4 เรียงชิดกันและยาวเสมอกัน พระนขามีขนาดใหญ่จนสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

แต่เดิมพระศรีศาสดาประดิษฐานเป็นพระประธานในพระวิหารด้านทิศใต้ของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก แต่จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการอัญเชิญมาประดิษฐานไว้ในกรุงเทพมหานคร มีกล่าวถึงไว้ไม่ค่อยชัดเจนมากนัก โดยเฉพาะช่วงก่อนที่จะอัญเชิญพระศรีศาสดาไปประดิษฐานที่วัดประดู่ฉิมพลี มีเอกสารหลายฉบับระบุเหตุการณ์ ไว้ต่างกัน คือ

เอกสารตัวเขียนของหอสมุดแห่งชาติเรื่อง “ตำนานพระชินศรี พระชินราช พระศรีศาสดา” ระบุว่าสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัด บุนนาค) มีประสงค์จะได้พระพุทธรูปหล่อโบราณมาไว้ในวัดที่ท่านสร้าง จึงมีบัญชาให้พระยาศิริไอยสวรรย์ผู้รักษาเมืองพิษณุโลกอัญเชิญลงมาไว้ที่วัดประดู่ฉิมพลี กรุงเทพมหานคร [49] ส่วนข้อมูลจากพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เรื่อง พงศาวดารพระพุทธชินราช ระบุแต่

---

[48] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์, พงศาวดารพระพุทธชินราช, 17.

[49] “ตำนานพระชินศรี พระชินราช พระศรีศาสดา,” หอสมุดแห่งชาติ, ห้องเอกสารตัวเขียน, เอกสารหมวดตำนาน, เลขที่ 12 , มัดที่ 2.

เพียงว่า สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติอัญเชิญมาประดิษฐานในวิหารวัดประดู่ฉิมพลีที่ท่านสร้างขึ้น[50]

เอกสารตัวเขียนของหอสมุดแห่งชาติประเภทจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1217 (พ.ศ. 2398) ชื่อ "พงศาวดารเหนือเรื่องเชิญพระชินศรีมาวัดบวรนิเวศน์และฯลฯ" กล่าวว่า สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติอัญเชิญไปไว้ที่วัดมะกอก[51]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว[52] และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ[53] ทรงพระราชนิพนธ์และทรงพระนิพนธ์ว่า อธิการวัดบางอ้อช้าง จังหวัดนนทบุรีเป็นผู้อัญเชิญมาประดิษฐานไว้ในวัดดังกล่าวเมื่อประมาณรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จนกระทั่งสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติได้อัญเชิญมาประดิษฐานเป็นพระประธานวัดประดู่ฉิมพลี กรุงเทพมหานคร

อย่างไรก็ดี สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงขยายความเพิ่มเติมว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอัญเชิญพระพุทธรูปที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถวายพระนามว่า พระอัฏฐารสศรีสุคตทศพลญาณบพิตรจากวัดวิหารทอง จังหวัดพิษณุโลก มาประดิษฐานยังวิหารวัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร ที่ทรงพระราชดำริจะกั้นเป็น 2 ห้อง เพื่อประดิษฐานพระศรีศาสดาซึ่งจะอัญเชิญมาจากวัดประดู่ฉิมพลีที่ห้องด้านหน้า แต่ปรากฏว่าผนังที่กั้นไว้กระชั้นมากจนแลเห็นองค์พระอัฏฐารสฯ ได้ไม่ถนัด จึงไม่ได้อัญเชิญพระศรีศาสดาลงมา[54]

ถึงแม้หลักฐานจะระบุไว้แตกต่างกันถึงตัวผู้อัญเชิญคนแรก แต่ก็น่าเชื่อได้ว่าสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาตินั้นเอง ที่เป็นผู้อัญเชิญพระศรีศาสดาลงมา เนื่องจากพระอธิการของวัดบางอ้อช้างซึ่งเป็นเพียงวัดเล็กๆ คงไม่มีความสามารถพอที่จะอัญเชิญลงมาจากเมืองพิษณุโลกได้เพราะแม้แต่การปฏิสังขรณ์พระวิหารด้านทิศตะวันตกอันเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธชินราชก็ยังต้องทำเรื่องขอพระบรมราชานุญาตเสียก่อน ปีที่อัญเชิญพระศรีศาสดาลงมานั้น

---

[50] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์, พงศาวดารพระพุทธชินราช, 24.

[51] "พงศาวดารเหนือเรื่องเชิญพระชินศรีลงมาวัดบวรนิเวศน์และ ฯลฯ," หอสมุดแห่งชาติ, ห้องเอกสารตัวเขียน, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 , จ.ศ. 1217, เลขที่ 129.

[52] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชปรารภเรื่องพระพุทธชินราช (พระนคร :กรมศิลปากร, 2504), 34.

[53] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2498),49-50.

[54] เรื่องเดียวกัน, 51.

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

สันนิษฐานว่าอยู่ระหว่างพ.ศ. 2367-2374 คือ ในระหว่างรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนการอัญเชิญพระพุทธชินสีห์ลงมา ยังกรุงเทพมหานครใน พ.ศ. 2374[55]

พระศรีศาสดาประดิษฐานอยู่ที่วัดประดู่ฉิมพลีจนกระทั่งใน พ.ศ. 2402 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่าเป็นพระสำคัญไม่ควรอยู่ในวัดของราษฎร[56] จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวิหารพระศรีศาสดาไว้ภายในวัดบวรนิเวศวิหารเพื่อจะอัญเชิญมาประดิษฐาน[57] ในระหว่างการสร้างวิหารได้อัญเชิญพระศรีศาสดาลงแพขึ้นที่ท่าช้างและนำไปพักไว้ที่วัดสุทัศน์เทพวรารามก่อน[58]

ต่อมาในพ.ศ. 2406 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาอนุชิตชาญไชยอัญเชิญพระศรีศาสดา จากวัดสุทัศน์เทพวราราม มาประดิษฐานยังวิหารวัดบวรนิเวศวิหาร ระหว่างที่อัญเชิญมานั้นพระศอของพระศรีศาสดาที่ร้าวอยู่ก่อนได้หักตกลงมา เมื่ออัญเชิญถึงวัดบวรนิเวศแล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นวรศักดาพิศาลเอาช่างมาหล่อติดให้มั่นคงเหมือนเดิม[59] แต่ยังไม่ทันปิดทองพระองค์ก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน[60]

จากพุทธลักษณะและขนาดที่มีความแตกต่างจากพระพุทธชินราชและพระพุทธชินสีห์สอดคล้องกับพระวินิจฉัยของ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ว่า พระศรีศาสดาคงทำขึ้นในคราวเดียวกันแต่ใช้ช่างที่มีฝีมือเป็นรองกว่าช่างที่หล่อพระพุทธชินราชและพระพุทธชินสีห์[61]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

จากการเปรียบเทียบพุทธลักษณะของพระศรีศาสดากับพระพุทธรูปที่พบในหมวดพระพุทธชินราช พบว่ามีพุทธลักษณะโดยรวมที่เหมือนกันกับพระพุทธชินราชและ พระพุทธชินสีห์ โดยเฉพาะพุทธลักษณะสำคัญของพระพุทธรูป ได้แก่ พระวรกายที่แลดูแล้วอวบอ้วนเล็กน้อย ชายผ้าสังฆาฏิที่ยาวตกลงมาเป็นเขี้ยวตะขาบ และมีเส้นจากปลายสังฆาฏิข้างซ้ายแตกออกมาเป็นเส้นคดโค้งผ่านทางด้านข้างของพระอุทรลงมาจรดกับขอบชายผ้าสบงเหมือนกันกับพระพุทธชินราชและพระพุทธชินสีห์ รวมทั้งการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ให้ยาวเสมอกัน แต่ก็มีลักษณะสำคัญบางประการที่แตกต่างไปเล็กน้อย คือ พระรัศมีเป็นเปลวไม่สูงไม่มีกลีบบัว

---

[55] พิชญา สุ่มจินดา, “การกำหนดอายุและการจำลองพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ”, 88.

[56] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,พระราชปรารภ เรื่องพระพุทธชินราช, 34.

[57] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์, อภินิหารการประจักษ์, 11.

[58] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์, พงศาวดารพระพุทธชินราช, 24.

[59] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์, อภินิหารการประจักษ์, 11.

[60] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,พระราชปรารภ เรื่องพระพุทธชินราช, 34.

[61] สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จ, เล่มที่ 25, 160.

รองรับที่ฐานทำเป็นกาบหุ้มแนบติดกันและไม่ตั้งตรงเหมือนกาบพระรัศมีของพระพุทธชินราช พระพักตร์ที่ค่อนข้างเหลี่ยมและสั้นกว่าจนทำให้พระเนตรชิดกับพระขนง พระนาสิกไม่โด่งงุ้มเหมือนกับพระพุทธชินราช และพระพุทธชินสีห์ ส่วนลักษณะสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างจากพระพุทธรูปสุโขทัย หมวดใหญ่และหมวดพุทธชินราช จนสามารถเห็นได้ชัด คือ การทำพระโอษฐ์ค่อนข้างกว้างแย้มพระสรวลตรงๆ ปลายพระโอษฐ์ไม่ตวัดขึ้นและไม่หยักเป็นคลื่นแบบพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย

ศาสตราจารย์.ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ได้ตั้งข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับเรื่องของพระพักตร์พระศรีศาสดาว่าอาจเป็นงานช่างในสมัยอยุธยาที่ผสมกับอิทธิพลศิลปะสุโขทัย โดยอยู่ในช่วงก่อนที่จะมีพัฒนาการไปเป็นพระพุทธรูปศิลปะอยุธยาอย่างแท้จริง และน่าจะมีอายุอยู่ในราวปลายพุทธศตวรรษ ที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ในช่วงรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถตอนที่พระองค์เสด็จลงมาครองเมืองพิษณุโลก โดยมีรูปแบบงานช่างที่ใกล้เคียงกัน คือ พระเศียรพระพุทธรูปศิลปะอยุธยาขนาดใหญ่องค์หนึ่งที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร มีรูปแบบของพระพักตร์ที่เหมือนกันกับพระศรีศาสดา เป็นอย่างมาก หรือ พระพักตร์ของพระศรีศาสดาอาจเป็นงานซ่อมใหม่หรืออาจสร้างขึ้นในช่วงที่มีอิทธิพลศิลปะอยุธยาขึ้นมาปกครองเมืองพิษณุโลกภายหลังจากสุโขทัยหมดอำนาจลงไปแล้ว

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงการเคลื่อนย้ายและการบูรณะจึงทำให้ทราบว่า พระเศียรและพระพักตร์ของพระศรีศาสดานั้นเป็นงานที่ซ่อมขึ้นใหม่ทั้งหมดในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(รัชกาลที่ 4)ในตอนที่อัญเชิญมาจากวัดสุทัศน์เทพวราราม เพื่อมาประดิษฐานยังวัดบวรนิเวศ ระหว่างที่อัญเชิญมานั้นพระศอของพระศรีศาสดาที่ร้าวอยู่ก่อนได้หักพังตกลงมา เมื่ออัญเชิญถึงวัดบวรนิเวศแล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้กรมหมื่นวรศักดาพิศาล เอาช่างมาซ่อมและหล่อติดให้มั่นคงเหมือนเดิม จึงเป็นไปได้ที่รูปแบบของพระพักตร์พระศรีศาสดาตามที่ปรากฏในปัจจุบันอาจเป็นงานซ่อมในสมัยรัตนโกสินทร์ทำให้ไม่สามารถเปรียบเทียบรูปแบบของพระพักตร์พระศรีศาสดากับพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยหมวดพระพุทธชินราชองค์อื่นๆได้เลย

การกำหนดอายุของพระศรีศาสดาจึงสันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในช่วงกลาง-ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 หรืออาจสร้างขึ้นพร้อมๆกันกับพระพุทธชินราชและพระพุทธชินสีห์ตามที่มีหลักฐานปรากฏอยู่ในตำนานก็อาจเป็นไปได้

พระสิทธารถ พระประธานภายในพระอุโบสถ วัดพิชยญาติการาม

พระสิทธารถ (ภาพที่ 32) เป็นพระประธานประดิษฐานในพระอุโบสถ วัดพิชยญาติการาม ชาวบ้านเรียกว่า หลวงพ่อสมปรารถนา เป็นพระพุทธรูปสำริด ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง 1.50 เมตร สูง 1.80 เมตร ตามประวัติกล่าวว่าเป็นพระพุทธรูปที่อัญเชิญมาจากเมืองพิษณุโลก ซึ่งพระพุทธรูปองค์อื่นๆ ที่อัญเชิญมาแต่เมืองพิษณุโลกนั้นมาจากวัดที่สำคัญๆ องค์อื่นได้กล่าวถึงที่มาไว้หมดยกเว้นพระสิทธารถและพระทศพลญาณ (วัดบรมนิวาส) ที่อัญเชิญมาภายหลัง อาจจะมาจากวัดใดวัดหนึ่ง คือ วัดราชประดิษฐ์ หรือวัดจุฬามณี[62]

พระพุทธรูปองค์นี้มีเอกสารกล่าวถึงว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(รัชกาลที่ 4) ได้เสด็จฯ มาทรงนมัสการและตรัสชมว่าสวยงามมาก ถึงได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานเศวตฉัตร 5 ชั้น มาถวายเป็นราชสักการะด้วย[63]

พระสิทธารถเป็นพระพุทธรูปหล่อสำริด ปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระพักตร์กลมดูอวบอ้วน พระขนงโก่งแบบพระพุทธรูปในหมวดพระพุทธชินราช พระเนตรเหลือบลงต่ำปลายหางพระเนตรที่เรียวยาวตวัดขึ้น พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์ยิ้มและริมพระโอษฐ์โค้งหยักคล้ายลูกคลื่น ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะเฉพาะของพระโอษฐ์พระพุทธรูปแบบสุโขทัย ขมวดพระเกศามีขนาดปานกลาง พระรัศมีเป็นเปลว พระวรกายได้สัดส่วนงดงาม พระอังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก สังฆาฏิเป็นแผ่นเล็ก ยาวลงมาจรดพระนาภี พระเพลากว้าง แม้ว่าจะมีหลักฐานว่าพระสิทธารถอัญเชิญมาแต่เมืองพิษณุโลก แต่เมื่อพิจารณาจากรูปแบบทางศิลปะแล้วพบว่ามีพุทธลักษณะเหมือนกันกับพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่ทั่วไป ต่างจากพระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราชในเรื่องของ การทำนิ้วพระหัตถ์ที่ยาวไม่เสมอกัน (ภาพที่ 33) ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับกลุ่มพระพุทธรูปหมวดใหญ่ในกลุ่มพระศรีศากยมุนีและกลุ่มพระพุทธรูปที่มีจารึก พระสิทธารถน่าจะสร้างขึ้นในราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 20[64]

จากรูปแบบทางศิลปะของพระสิทธารถทำให้ได้ข้อสรุปเพิ่มเติมว่าพระพุทธรูปที่ถูกสร้างขึ้นโดยช่างเมืองพิษณุโลก ไม่จำเป็นที่จะต้องมีนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเท่ากันเสมอทุกองค์ไป แต่ก็มีพุทธลักษณะเฉพาะที่พัฒนาการไปจากพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยหมวดใหญ่ คือ การทำพระพักตร์ที่กลม รวมไปถึงพระวรกายที่ดูแล้วจะอวบอ้วนล่ำสันกว่า ซึ่งรูปแบบดังกล่าวนี้

---

[62] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ ,189.

[63] กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, กรมศิลปากร.พระพุทธรูปสำคัญ (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรม , 2543), 316.

[64] ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย, 97.

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

สันนิษฐานว่าคงเกิดขึ้นและได้รับความนิยมอยู่ในช่วงระยะเวลานั้น ไปพร้อมๆกันกับกลุ่มพระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราชที่มีการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเท่ากัน

พระทศพลญาณ พระประธานในพระอุโบสถ วัดบรมนิวาส

พระทศพลญาณ (ภาพที่ 28) พระประธานประดิษฐานในพระอุโบสถ วัดบรมนิวาส ตามประวัติพระพุทธรูปกล่าวว่าเป็นพระพุทธรูปอัญเชิญมาจากเมืองพิษณุโลก มีนามว่า “พระทศพลญาณ” ซึ่งพระพุทธรูปองค์อื่นๆ ที่อัญเชิญมาแต่เมืองพิษณุโลกนั้นมาจากวัดที่สำคัญๆ องค์อื่นๆได้กล่าวถึงที่มาไว้ทั้งหมด ยกเว้นพระทศพลญาณ (วัดบรมนิวาส) และพระสิทธารถ (วัดพิชัยญาติการาม) ที่อัญเชิญมาภายหลัง อาจจะมาจากวัดใดวัดหนึ่ง คือ วัดราชประดิษฐ์ หรือวัดจุฬามณี[65]

พระทศพลญาณเป็นพระพุทธรูปหล่อสำริดปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ ลงรักปิดทอง มีขนาดหน้าตักกว้าง 1.50 เมตร สูง 2.10 เมตร ซึ่งมีพุทธลักษณะสำคัญเพียงอย่างเดียวที่เหมือนกับพระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราช คือ นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกันแต่เมื่อพิจารณาในระยะใกล้แล้วจะพบว่าปลายของนิ้วพระหัตถ์นั้นมีลักษณะที่เหลื่อมล้ำกันในละนิ้วอยู่เล็กน้อย(ภาพที่ 34) ส่วนลักษณะอื่นๆ มีพัฒนาการไปจากพระพุทธรูปสุโขทัยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะลักษณะพระพักตร์ที่ค่อนข้างกลมแป้น พระนาสิกไม่โด่งงุ้มแบบสุโขทัยและที่สำคัญคือพระโอษฐ์เล็กเส้นพระโอษฐ์เกือบเป็นแนวตรง ในขณะที่พระพุทธรูปสุโขทัยต้องมีเส้นพระโอษฐ์หยักโค้งคล้ายคลื่น ลักษณะของพระพุทธรูปองค์นี้จึงมีความคล้ายกับพระพุทธรูปสมัยอยุธยามากกว่า

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

เมื่อพิจารณาจากรูปแบบทางศิลปะแล้วสามารถสันนิษฐานได้ว่าพระทศพลญาณน่าจะเป็นงานช่างที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างพระพุทธรูปสุโขทัย หมวดพระพุทธชินราชกับพระพุทธรูปศิลปะอยุธยา และถ้าสันนิษฐานเพิ่มเติมไปอีกว่า พระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระพุทธรูปที่ถูกอัญเชิญมาจากวัดจุฬามณี ก็อาจจะเป็นงานช่างที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถผู้ทรงสร้างวัดจุฬามณีจึงสามารถกำหนดอายุได้ว่าอยู่ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21[66]

พระอัฏฐารส วัดสระเกศ

พระอัฏฐารส (ภาพที่ 29) องค์นี้ประดิษฐานอยู่ ภายในพระวิหาร วัดสระเกศ กรุงเทพมหานครมีประวัติความเป็นมาว่า ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่าพระอัฏฐารสซึ่งเป็นพระพุทธรูปประทับยืนถือได้ว่าเป็นพระพุทธรูปสำคัญองค์หนึ่งที่ตามธรรมดาราชธานีแต่ก่อนต้องมีประจำอยู่ทุกเมือง เช่นที่ สุโขทัย และอยุธยา

---

[65] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ, 189.

[66] ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย, 99.

บางทีการที่กรุงธนบุรีเป็นเมืองหลวงอยู่ได้ไม่นานนั้น อาจเป็นเพราะไม่มีพระอัฏฐารสมาประดิษฐานเป็นพระจำพระนคร จึงมีพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าฯให้อัญเชิญพระอัฏฐารสซึ่งเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประดิษฐานอยู่ในวัดวิหารทอง เมืองพิษณุโลก โดยอัญเชิญลงแพ ล่องตามลำน้ำน่านมาถึงกรุงเทพฯเข้าคลองบางลำพู คลองมหานาค แล้วนำขึ้นประดิษฐานที่วัดสระเกศในวิหารด้านทิศเหนือ พร้อมกันนั้นได้ถวายพระนามว่า พระอัฏฐารสศรีสุคตทศพลญาณบพิตร[67]

รูปแบบทางศิลปะของพระอัฏฐารส เป็นพระพุทธรูปยืนปางประทานอภัย ยกพระหัตถ์ขวาขึ้นระดับพระอุระหันฝ่าพระหัตถ์ออก พระหัตถ์ซ้ายทิ้งลงขนานกับพระวรกาย นิ้วพระหัตถ์ในแต่ละนิ้วยาวไม่เสมอกัน เมื่อพิจารณาจากพุทธลักษณะ พบว่าน่าจะอยู่ในรูปแบบศิลปะสมัยอยุธยา เช่นพระพักตร์ค่อนข้างเหลี่ยม พระโอษฐ์กว้าง และที่สำคัญที่สุด คือ การทำขอบสบงและผ้าจีบหน้านางนั้นปรากฏอยู่ในงานศิลปะแบบอยุธยาไม่นิยมอยู่ในศิลปะสุโขทัย ดังนั้นพระอัฏฐารสองค์นี้อาจเป็นงานช่างที่สร้างขึ้นในคราวที่อยุธยาขึ้นมาปกครองเมืองพิษณุโลกแล้ว ซึ่งอาจอยู่ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ทรงขึ้นมามาปกครองเมืองพิษณุโลกและทรงใช้เมืองพิษณุโลกเป็นราชธานีแห่งที่ 2 แทนกรุงศรีอยุธยาก็อาจเป็นได้

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

การศึกษากลุ่มพระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช ที่พบในพระระเบียงคดวัดพระเชตุพนฯ และที่พบตามวัดต่างๆในกรุงเทพมหานคร

จากหลักฐานการอัญเชิญพระพุทธรูปมาจากหัวเมืองเหนือ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก(รัชกาลที่ 1) เพื่อนำไปประดิษฐานเป็นพระประธานประจำพระอุโบสถพระวิหาร หรือ ตามพระระเบียง วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามนั้น มีข้อความปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ความว่า “ ...ในพระอุโบสถ พระวิหาร พระระเบียงนั้นเชิญ พระพุทธปฏิมากรหล่อด้วยทองเหลืองสัมฤทธิ์ ซึ่งชำรุดปรักหักพังอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองลพบุรี กรุงเก่า วัดศาลาสี่หน้าใหญ่น้อย 1,248 พระองค์ ลงมาให้ช่างหล่อต่อพระศอ พระเศียร พระหัตถ์ พระบาท แปลงพระพักตร์ พระองค์ให้งาม แล้วประดิษฐานไว้ตามที่อันสมควร... ”[68]

พระพุทธรูปที่ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญลงมานี้ สันนิษฐานว่าอาจไม่ได้นำมาจากเมืองสุโขทัยเพียงแห่งเดียว และไม่ได้นำลงมาพร้อมกันในคราวเดียว จากหลักฐาน

---

[67] สุริยา รัตนกุล และคณะ, พระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร เล่ม 1 (นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2550), 221.

[68] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ,พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2545), 82 .

พบว่ามีการทยอยนำพระพุทธรูปมาจากเมืองอื่นๆอีกหลายเมือง คือ เมืองพิจิตร เมืองลพบุรี [69] เมืองพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก และกรุงเก่า [70]

แต่อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าเสียดายว่าหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ได้กล่าวถึงการอัญเชิญพระพุทธรูปมาจากหัวเมืองเหนือโดยเฉพาะเมืองพิษณุโลกนั้น ไม่มีหลักฐานบันทึกเอาไว้ว่าพระพุทธรูปที่อัญเชิญมาจากเมืองพิษณุโลกนั้นมีกี่องค์ และมีขนาดหน้าตักเท่าไรบ้าง จึงอาจเป็นไปได้ว่าเมืองพิษณุโลกมีพระพุทธรูปที่อยู่ในกลุ่มรูปแบบทางศิลปะแบบสุโขทัยอยู่เป็นจำนวนมาก และ เมืองพิษณุโลกอยู่ในเขตพื้นที่การรวบรวมพระพุทธรูปของเมืองสุโขทัยเมื่อมีการรวบรวมพระพุทธรูปลงมายังวัดพระเชตุพนฯ การบันทึกคงนับรวมเป็นกลุ่มพระพุทธรูปที่นำมาจากเมืองสุโขทัยไม่ได้แยกว่า มีพระพุทธรูปองค์ใดบ้างที่อัญเชิญมาจากเมืองพิษณุโลก

จากการศึกษารูปแบบทางศิลปะของพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ภายในพระระเบียงคดชั้นในของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พบว่ามีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ทั้งหมด 150 องค์ เป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย 62 องค์ [71] และสามารถแยกออกมาในกลุ่มของพระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราชที่มีการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกันได้เพียง 3 องค์เท่านั้น (ภาพที่ 35-37)

พุทธลักษณะของพระพุทธที่พบในกลุ่มนี้โดยทั่วไปแล้วจะมีขนาดหน้าตักกว้าง 3 ศอก (ประมาณ 150 เซนติเมตร) พระพักตร์จะมีความแตกต่างจากพระพุทธรูปสุโขทัยหมวดใหญ่อย่างชัดเจน คือ พระพักตร์จะดูกลมและแป้นกว่า (ภาพที่ 38) ซึ่งทำให้ดูแล้วเหมาะสมกับพระวรกายที่ล่ำสัน พระขนงโก่งไม่สูงมากนักซึ่งเป็นรูปแบบเดียวกับพระขนงของพระพุทธชินราช ชายผ้าสังฆาฏิของพระพุทธรูปที่พบในกลุ่มนี้แตกออกเป็นเขี้ยวตะขาบตามแบบอย่างของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย แต่มีในบางองค์ไม่สามารถสังเกตได้ชัด เนื่องจากมีการลงรักปิดทองพอกทับไว้และที่สำคัญพระพุทธรูปที่พบในกลุ่มนี้มีนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวลงมาเกือบเสมอกันทุกองค์ (ภาพที่ 39) จึงสามารถตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่าพระพุทธทั้ง 3 องค์นี้อาจถูกอัญเชิญลงมาจากเมืองพิษณุโลกตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีกล่าวไว้ และสามารถจัดอยู่ในหมวดของพระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราชได้เช่นกัน

---

[69] “กระแสพระบรมราชโองการให้เชิญพระพุทธรูปจากสุโขทัยมาประดิษฐานไว้ ณ กรุงเทพฯ จ.ศ.1156 (พ.ศ.2337),” หอสมุดแห่งชาติ, สมุดไทยดำ, อักษรไทย, ภาษาไทย, เส้นขาว, จ.ศ.1156, เล่มที่ 9/ก .

[70] “บัญชีพระพุทธรูปอาราธนามาแต่เมืองสุโขทัย จ.ศ.1156 (พ.ศ.2337) ,” หอสมุดแห่งชาติ, สมุดไทย, อักษรไทย, ภาษาไทย, เส้นขาว, จ.ศ.1156, เลขที่ 9, หน้าต้น .

[71] กิติยวดี ชาญประโคน, “การศึกษาพระพุทธรูปประจำพระระเบียงคดชั้นในรอบพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร” (สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 29.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

กลุ่มพระพุทธรูปที่มีนิ้วพระหัตถ์ทั้ง 4 ยาวเท่ากัน ประดิษฐาน ณ วิหารทิศ วัดพระเชตุพนฯ โดยมีหลักฐานกล่าวถึงการอัญเชิญมาจากเมืองสุโขทัย

พระพุทธชินราชวโรวาทธรรมจักรฯ ประดิษฐานในพระวิหารด้านใต้ มุขหน้า (ภาพที่ 40 -41) และ พระพุทธชินสีห์มุนีนาถฯ ประดิษฐานในพระวิหารด้านตะวันตก มุขหน้า (ภาพที่ 42-43) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร

พระพุทธรูปทั้ง 2 องค์นี้แสดงให้เห็นถึงชื่อเรียกที่ซ้ำกันกับ พระพุทธชินราช องค์ที่ประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก และพระพุทธชินสีห์ องค์ที่ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศ กรุงเทพฯ รวมทั้งยังมีขนาดความกว้างของหน้าตักที่เท่าๆกัน ประมาณ 2.70 เมตรตามประวัติกล่าวไว้ว่า ได้มีการอัญเชิญพระพุทธรูปทั้ง 2 องค์นี้มาจากวัดร้างแห่งหนึ่งในเมืองสุโขทัย ตั้งแต่เมื่อครั้งรัชกาลที่ 1 ที่ได้มีการอัญเชิญพระพุทธรูปมาจากเมืองต่างๆ โดยเฉพาะจากกรุงสุโขทัย โดยเอกสารสำเนาร่างจารึก มีกล่าวไว้ดังนี้ คือ "... พระพุทธชินราชกับพระพุทธชินสีห์ ซึ่งอยู่ ณ เมืองสุโขทัยนั้นต้องแดดฝนตรากตรำคร่าคร่ำเพลิงป่าเผาแตกพัง หาผู้ที่จะรักษาทำนุบำรุงไม่ ให้อาราธนาลงมา ปฏิสังขรณ์พระลักษณะสิ่งใดไม่ต้องด้วยพุทธลักษณะให้ช่างซ่อมแปลงแต่งให้ต้องด้วย พระอรรถกถาบาลี..."[72]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

จากหลักฐานดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงชื่อที่ซ้ำกันของพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และ ตามหลักฐานกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าอัญเชิญมาจากเมืองสุโขทัย ไม่ใช่จากเมืองพิษณุโลก ประเด็นที่สำคัญ คือ พระพุทธรูปทั้ง 2 องค์นี้ มีนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกัน จึงเป็นที่น่าสงสัยว่าการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่เท่ากัน มีมาแต่เดิมหรือไม่

จากหลักฐานข้างต้นที่บอกว่าพระพุทธรูปทั้ง 2 องค์นี้ถูกอัญเชิญมาจากเมืองสุโขทัย รูปแบบทางศิลปะของพระพุทธรูปทั้ง 2 องค์จึงควรที่จะที่อยู่ในรูปแบบของพระพุทธรูปสุโขทัยหมวดใหญ่ซึ่งจะต้องมีนิ้วพระหัตถ์ที่ยาวไม่เสมอกัน และข้อความในจารึกได้มีกล่าวต่อไปว่า "...ปฏิสังขรณ์พระลักษณะสิ่งใดไม่ต้องด้วยพุทธลักษณะให้ช่างซ่อมแปลงแต่งให้ต้องด้วยพระอรรถกถาบาลี..."[73] คือ ให้ซ่อมตามลักษณะมหาบุรุษลักษณะที่เป็นรูปแบบที่นิยมมากในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) ซึ่งส่วนใหญ่การสร้างหรือบูรณะพระพุทธรูปจะต้องทำนิ้วพระหัตถ์ให้ยาวเสมอกันทั้งนั้น ตัวอย่างที่สำคัญคือ พระศรีศากยมุนี ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำริดที่ใหญ่ที่สุดในศิลปะสุโขทัยต่อมาสมัยรัชกาลที่ 2 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการซ่อมพระพักตร์และทำนิ้วพระหัตถ์ให้ยาวเสมอกัน[74] เป็นต้น

---

[72] ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544), 56.

[73] เรื่องเดียวกัน, 56.

[74] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, 150.

ดังนั้นพระพุทธชินราชและพระพุทธชินสีห์ ที่ประดิษฐาน ณ พระวิหารทิศ วัดพระเชตุพนฯ น่าจะมีการซ่อมโดยเฉพาะนิ้วพระหัตถ์นั้นอาจซ่อมขึ้นใหม่ให้ยาวเสมอกัน เพราะพระพุทธชินสีห์นั้นมีพระพักตร์รูปไข่ยาวเหมือนกับพระพุทธรูปหมวดใหญ่อย่างแท้จริง ไม่ใช่พระพักตร์อวบอ้วนแบบพระพุทธชินราช (วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก) ส่วนพระพุทธชินราช (วัดพระเชตุพนฯ) พระพักตร์น่าจะได้รับการบูรณะเป็นอย่างมาก เพราะดูแล้วไม่ใช่พระพักตร์พระพุทธรูปสุโขทัยทั้งหมด เช่น พระเนตรที่ไม่หรี่ลงต่ำ พระโอษฐ์ไม่หยักเป็นคลื่นแบบพระพุทธรูปสุโขทัย[75]

กล่าวโดยสรุปคือ ชื่อเรียกของพระพุทธรูปทั้ง 2 องค์นี้เป็นชื่อเรียกที่ซ้ำกันแต่ก็ไม่สามารถที่จะหาที่มาของชื่อเรียกนั้นได้ เพราะมีปรากฏอยู่ในเอกสารสมัยรัชกาลที่ 1 กล่าวไว้เท่านั้น จึงไม่สามารถตรวจสอบได้ว่ามีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร ดังนั้นถ้าเชื่อตามเอกสารก็แสดงให้เห็นว่าน่าจะเป็นพระพุทธรูปสุโขทัยหมวดใหญ่ ไม่ใช่อยู่ในหมวดพระพุทธชินราช เพราะมีรูปแบบและที่มาต่างกันสำหรับนิ้วพระหัตถ์ที่ยาวเสมอกันนั้นอาจจะมาแปลงขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ หรืออาจมีเจตนาในการบูรณะให้มีความเหมือนกับพระพุทธชินราช องค์ที่ประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเมืองพิษณุโลก และพระพุทธชินสีห์องค์ที่ประดิษฐานในพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศ กรุงเทพมหานคร[76]

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย หมวดพระพุทธชินราช
ที่พบอยู่ตามพระอาราม ในกรุงเทพมหานคร

พระศาสดา วัดสุวรรณาราม

พระศาสดา (ภาพที่ 44) พระประธานในอุโบสถ วัดสุวรรณาราม เป็นพระพุทธรูปหล่อสำริด ปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิราบ มีขนาดหน้าตักกว้าง 3.25 เซนติเมตร สูง 4.30 เซนติเมตร พระพุทธรูปองค์นี้สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงสันนิษฐานไว้ในหนังสือตำนานพระพุทธรูปสำคัญว่าเป็นพระพุทธรูปที่ไม่ปรากฏเรื่องราว แต่เมื่อพิจารณาจากพุทธลักษณะแล้วเห็นว่าเป็นพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย ที่มีฝีมือการหล่อและเป็นช่างเดียวกันกับพระศรีศากยมุนี (วัดสุทัศน์ฯ) จึงทรงสันนิษฐานว่าน่าจะอัญเชิญมาจากเมืองสุโขทัย[77]

ศาสตราจารย์ ดร. สันติ เล็กสุขุม ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะไทย ได้สันนิษฐานว่าพระศรีศาสดาอาจเป็นงานช่างที่อยู่ช่วงรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก(รัชกาลที่ 1)

---

[75] ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย, 74.

[76] เรื่องเดียวกัน, 75.

[77] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ, 189.

เนื่องจากเป็นพระพุทธรูปที่มีฝีมือการทำที่ประณีตงดงามมาก จึงถือได้ว่าเป็นแบบอย่างของพระพุทธรูปสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจาณาจากรูปแบบทางศิลปะแล้วพบว่าพระศาสดามีเค้าของความเป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยอยู่อย่างมาก [78] ได้แก่ พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตรเรียว พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์ยิ้ม ขอบพระโอษฐ์มีลักษณะเป็นคลื่น ขมวดพระเกศามีขนาดเล็ก พระรัศมีเป็นเปลวสูง แต่มีข้อสังเกตประการหนึ่งที่ไม่พบอยู่ในพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย คือ การทำชายผ้าสังฆาฏิที่ทำเป็น 2 ชายและยาวลงไปจรดขอบผ้าสบงนั้น ไม่พบในศิลปะสุโขทัย แต่จะพบในศิลปะอยุธยาและพุทธลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวเสมอกัน (ภาพที่ 45) ซึ่งเป็นรูปแบบที่เทียบได้กับ พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดา จึงสามารถจัดให้พระพุทธรูปองค์นี้อยู่ในกลุ่มของพระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราชที่เป็นรูปแบบหนึ่งของสกุลช่างเมืองพิษณุโลกมากกว่าที่จะเป็นสกุลช่างทางสุโขทัย

พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย หมวดพระพุทธชินราช
ที่พบอยู่ตามพระอาราม ในต่างจังหวัด

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

พระพุทธรูปทองคำ พระพุทธรูปนาก วัดพนัญเชิญ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระพุทธรูปทองคำ (ภาพที่ 46-47) และพระพุทธรูปนาก (ภาพที่ 48-49) ประดิษฐานอยู่ภายในพระอุโบสถวัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นพระพุทธรูป ปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระพุทธรูปองค์ที่หล่อด้วยทองคำเนื้อเจ็ด มีขนาดหน้าตักกว้าง 3 ศอก สูง 4 ศอก มีสีทองอร่ามเป็นเงาสะท้อนอย่างชัดเจน พระพุทธรูปองค์ที่หล่อด้วยนาก มีขนาดหน้าตักกว้าง 3 ศอก สูง 5 ศอก มีสีแดงออกชมพู เป็นเงาสะท้อนอีกเช่นกัน จากประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปสององค์นี้ แต่เดิมหุ้มปูนลงรักปิดทองไว้ สันนิษฐานว่าอาจหุ้มมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย เพื่อป้องกันการถูกโจรกรรมจากข้าศึกศัตรู ต่อมาในปี พ.ศ. 2499 ทางวัดได้จัดทำความสะอาดปูนได้หลุดและกะเทาะออก จึงทำให้ทราบว่าพระพุทธรูปทั้งสององค์นี้สร้างขึ้นจากทองคำและนาก

เมื่อพิจารณาจากพุทธลักษณะ โดยทั่วไปพบว่าเป็นรูปแบบศิลปะสมัยสุโขทัยหมวดพระพุทธชินราช โดยสังเกตได้จาก พระพักตร์กลมแลดูอวบอ้วน พระขนงโก่งพอประมาณตามแบบสกุลช่างเมืองพิษณุโลก พระเนตรเรียว พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์ยิ้ม ขอบพระโอษฐ์มีลักษณะเป็นคลื่นแบบพระพุทธรูปสุโขทัย ขมวดพระเกศามีขนาดปานกลาง พระรัศมีเป็นเปลวสูง

---

[78] สุริยา รัตนกุล และคณะ,พระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร เล่ม 1, 300.

ฐานพระรัศมีรองรับด้วยกลีบบัวสี่กลีบ ปรากฏชายผ้าสังฆาฏิยาวลงมาจรดกับพระนาภีปลายแตกออกเป็นเขี้ยวตะขาบ และมีเส้นจากปลายสังฆาฏิข้างซ้ายแตกออกมาเป็นเส้นคดโค้งผ่านทางด้านหน้าของพระอุทรลงมาจรดกับขอบชายผ้าสบงเหมือนกันกับพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และ พระศรีศาสดา

พุทธลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งที่บอกถึงความเป็นพระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราช คือ นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวลงมาเกือบเสมอกันนั้น ซึ่งรูปแบบของการนิ้วพระหัตถ์ในลักษณะดังกล่าวนี้ จะมีปรากฏอยู่ในกลุ่มของพระพุทธหมวดพระพุทธชินราชที่ประดิษฐานอยู่รอบพระระเบียงคด วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก จึงสันนิษฐานว่าพระพุทธรูปทั้ง 2 องค์นี้น่าจะถูกสร้างขึ้นโดยรูปแบบของสกุลช่างเมืองพิษณุโลก และน่าจะเคยประดิษฐานอยู่ภายในเมืองพิษณุโลกมาก่อน

สำหรับข้อสันนิษฐานการค้นพบพระพุทธรูปทองคำและพระพุทธรูปนากที่วัดพนัญเชิญ จังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้น สันนิษฐานว่าพระพุทธรูปทั้ง 2 องค์นี้น่าจะถูกอัญเชิญมาจากเมืองพิษณุโลกเพื่อมาประดิษฐานยังกรุงศรีอยุธยา แต่จะเป็นช่วงระยะเวลาใดนั้นไม่สามารถบอกได้ หรือ อาจสันนิษฐานต่อไปได้อีกว่า เนื่องจากพระพุทธรูปทั้ง 2 องค์นี้ สร้างขึ้นจากวัสดุอันมีค่า คือ ทองคำและนาก จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอัญเชิญลงมาจากเมืองพิษณุโลกพร้อมกันกับการอพยพเทครัวไพร่พลจากหัวเมืองเหนือทั้งปวงลงมาไว้ยังกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ประมาณปี พ.ศ.2127 เพื่อเตรียมการรับศึกพม่า และหลังจากนั้นต่อมาจึงได้อัญเชิญพระพุทธรูปทั้ง 2 องค์มาประดิษฐานไว้ ณ วัดพนัญเชิงจนถึงปัจจุบัน

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

บทที่ 5
บทสรุป

พระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดพระพุทธชินราชที่พบอยู่ตามพระอารามต่างๆในจังหวัดพิษณุโลกและกรุงเทพมหานคร สันนิษฐานว่าเป็นรูปแบบทางศิลปะที่เกิดขึ้นในสมัยสุโขทัยตอนปลาย-อยุธยาตอนต้น ประมาณกลาง-ปลายพุทธศตวรรษ ที่ 20 โดยได้รับรูปแบบทางศิลปะและแรงบันดาลใจมาจากพระพุทธชินราช ที่ประดิษฐานอยู่ภายในพระวิหาร วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

จากการศึกษากลุ่มพระพุทธรูป ที่ประดิษฐานอยู่ภายในพระระเบียงคดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ.พิษณุโลก ทำให้ทราบถึงรูปแบบทางศิลปะเฉพาะของพระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราช คือ มีการทำพระพักตร์ของพระพุทธรูปให้กลมใหญ่ และ มีพระวรกายอวบอ้วนล่ำสัน รวมทั้งมีการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ให้ยาวเสมอกัน ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นรูปแบบที่มีพัฒนาการมาจากพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ผลการศึกษาสามารถสรุปออกมาได้ดังนี้ คือ พระพุทธรูปที่พบอยู่ในหมวดนี้จะมีองค์ประกอบทางศิลปะที่สำคัญและเป็นเอกลักษณ์อยู่ร่วมกัน 2 ประการ คือ การทำพระพักตร์จะทำให้กลมอวบอ้วนกว่าพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่ และ การทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่นั้นจะทำให้มีความยาวเสมอกัน หรือ เกือบจะยาวเสมอกัน ดังจะเห็นได้จากกลุ่มตัวอย่างของพระพุทธรูปที่พบอยู่ในหมวดนี้คือพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ พระศรีศาสดา และ พระทศพลญาณ รวมไปถึงกลุ่มพระพุทธรูปสำริดศิลปะสุโขทัย หมวดพระพุทธชินราชที่ประดิษฐานอยู่ภายในพระระเบียงคดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ.พิษณุโลก และ ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีพุทธลักษณะตรงตามกับรูปแบบทางศิลปะดังกล่าว

แต่อย่างไรก็ตามในบางกรณี รูปแบบของการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ให้ยาวเท่ากันนี้อาจจะไม่เกิดขึ้นกับพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยที่สร้างขึ้นโดยช่างพิษณุโลกในทุกๆองค์ไป ดังมีตัวอย่าง คือ พระสิทธารถ พระประธานในพระอุโบสถ วัดพิชัยญาติการาม กรุงเทพมหานคร ที่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์กล่าวถึงการอัญเชิญมาจากเมืองพิษณุโลกในสมัยรัชกาลที่ 3 และกลุ่มพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยบางองค์ที่ประดิษฐานอยู่ภายในพระระเบียง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ.พิษณุโลก ซึ่งมีพุทธลักษณะโดยรวมแล้ว โดยเฉพาะพระพักตร์นั้นมีความเหมือนกันกับพระพุทธชินราช และ พระพุทธชินสีห์ ทุกประการ แต่ต่างกันเพียงเพียงนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวไม่

เท่ากันเหมือนกับพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่ จึงทำให้สามารถตั้งข้อสรุปเพิ่มเติมขึ้นมาได้อีกประการหนึ่งว่า การทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ให้มีความยาวเสมอกันนั้นเป็นเพียงลักษณะร่วมกันประการหนึ่งของพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดพระพุทธชินราช แต่ลักษณะเด่นที่สำคัญสุดของพระพุทธรูปหมวดนี้ คือ พระพักตร์ของพระพุทธรูปจะต้องมีความกลมแลดูแล้วอวบอิ่มกว่าพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่ทั่วไป ซึ่งลักษณะเด่นทางศิลปะนี้จะมีปรากฏอยู่ในพระพุทธรูปสกุลช่างพิษณุโลก และหมวดพระพุทธชินราชในทุกๆองค์ โดยจะสามารถพบรูปแบบศิลปะนี้เพียงที่เมืองพิษณุโลกแห่งเดียวเท่านั้น

การกำหนดอายุของพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย หมวดพระพุทธชินราชนั้น สันนิษฐานว่าน่าจะได้รับความนิยมอยู่ในช่วงระยะเวลาสั้นๆภายในเมืองพิษณุโลก ในช่วงสุโขทัยตอนปลาย-อยุธยาตอนต้น ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 และรูปแบบดังกล่าวอาจเป็นแบบอย่างให้กับศิลปะในสมัยหลังต่อมา ดังจะเห็นได้จากพระพุทธรูปสมัยล้านนาตอนปลาย พระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนกลาง - ตอนปลายและพระพุทธรูปสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มีรูปแบบของการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกัน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 1 พระพุทธชินราช

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

ภาพที่ 2 นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวเสมอกันของพระพุทธชินราช

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

ภาพที่ 3 เส้นของขอบจีวรรูปวงโค้งที่พระชงค์ของพระพุทธชินราช

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 4 พระพุทธชินสีห์

วัดบวรนิเวศ กรุงเทพมหานคร

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 5 พระศรีศาสดา
วัดบวรนิเวศ กรุงเทพมหานคร

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 6 พระพุทธรูปแบบอู่ทอง
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 7 พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช (องค์ที่ 1)
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 8 พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช (องค์ที่ 2)
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 9 พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช (องค์ที่ 3)
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

ภาพที่ 10 พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช (องค์ที่ 4)
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 11 พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช (องค์ที่ 5)
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 12 พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช (องค์ที่ 6)
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 13 พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช (องค์ที่ 7)
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

ภาพที่ 14 พระพุทธรูป หมวดพระพุทธชินราช (องค์ที่ 8)
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

ภาพที่ 15 นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวเสมอกันของพระพุทธหมวดพระพุทธชินราช
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

ภาพที่ 16 นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ข้างซ้ายที่วางบนพระเพลาที่ยาวเสมอกัน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 17 พระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย สกุลช่างพิษณุโลก (องค์ที่ 1)
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 18 พระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย สกุลช่างพิษณุโลก (องค์ที่ 2)
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 19 พระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย สกุลช่างพิษณุโลก (องค์ที่ 3)
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

ภาพที่ 20 พระพุทธรูปหล่อสำริด หมวดพุทธชินราช นิ้วพระหัตถ์ยาวเท่ากัน (องค์ที่1)
(พระเศียรหล่อขึ้นใหม่แทนที่ของเดิม ซึ่งถูกโจรกรรม)
วัดราชบูรณะ อ.เมือง จ.พิษณุโลก

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 21 พระพุทธรูปหล่อสำริด หมวดพุทธชินราช นิ้วพระหัตถ์ยาวเท่ากัน (องค์ที่2)
(พระเศียรหล่อขึ้นใหม่แทนที่ของเดิม ซึ่งถูกโจรกรรม)
วัดราชบูรณะ อ.เมือง จ.พิษณุโลก

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 22 พระพุทธรูปหล่อสำริด หมวดพุทธชินราช นิ้วพระหัตถ์ยาวเท่ากัน
วัดท่ามะปราง อ.เมือง จ.พิษณุโลก

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

ภาพที่ 23 พระพุทธรูปหล่อสำริด หมวดพุทธชินราช นิ้วพระหัตถ์ยาวเท่ากัน
(พระเศียรหล่อขึ้นใหม่แทนที่ของเดิม ซึ่งถูกโจรกรรม)
วัดไผ่ขอน้ำอ.พรหมพิราม จ.พิษณุโลก

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

ภาพที่ 24 พระพุทธรูปหล่อสำริด หมวดพุทธชินราช นิ้วพระหัตถ์ยาวเท่ากัน
วัดมะตูม อ.พรหมพิราม จ.พิษณุโลก

ภาพที่ 25 ลักษณะพระพักตร์ของพระพุทธรูป
วัดมะตูม อ.พรหมพิราม จ.พิษณุโลก

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 26 นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวเสมอกัน
วัดมะตูม อ.พรหมพิราม จ.พิษณุโลก

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 27 ภาพถ่ายเก่าพระพุทธชินราช ถ่ายประมาณต้นรัชกาลที่ 5

ที่มา : พระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วรมหาวิหาร จ.พิษณุโลก (กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา,2547) , 20.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 28 พระทศพลญาณ

วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร

ที่มา : สุริยา รัตนกุล และคณะ, พระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร เล่ม 1 (นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2550), 276.

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

ภาพที่ 29 พระอัฐารส

วัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 30 นิ้วพระพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวเสมอกันของพระพุทธชินสีห์

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

ภาพที่ 31 ภาพถ่ายเก่าพระพุทธชินสีห์ ในสมัยรัชกาลที่ 4
วัดบวรนิเวศ กรุงเทพมหานคร

ที่มา : พิพัฒน์ พงษ์รพีพร,<u>สมุดภาพรัชกาลที่ 4</u> (กรุงเทพฯ : พิพิธภัณฑ์ภาพมุมกว้าง กรุงเทพมหานคร, 2547), 56.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 32 พระสิทธารส

วัดพิชัยญาติการาม กรุงเทพมหานคร

ที่มา : สุริยา รัตนกุล และคณะ, พระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร เล่ม 1 (นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2550), 424.

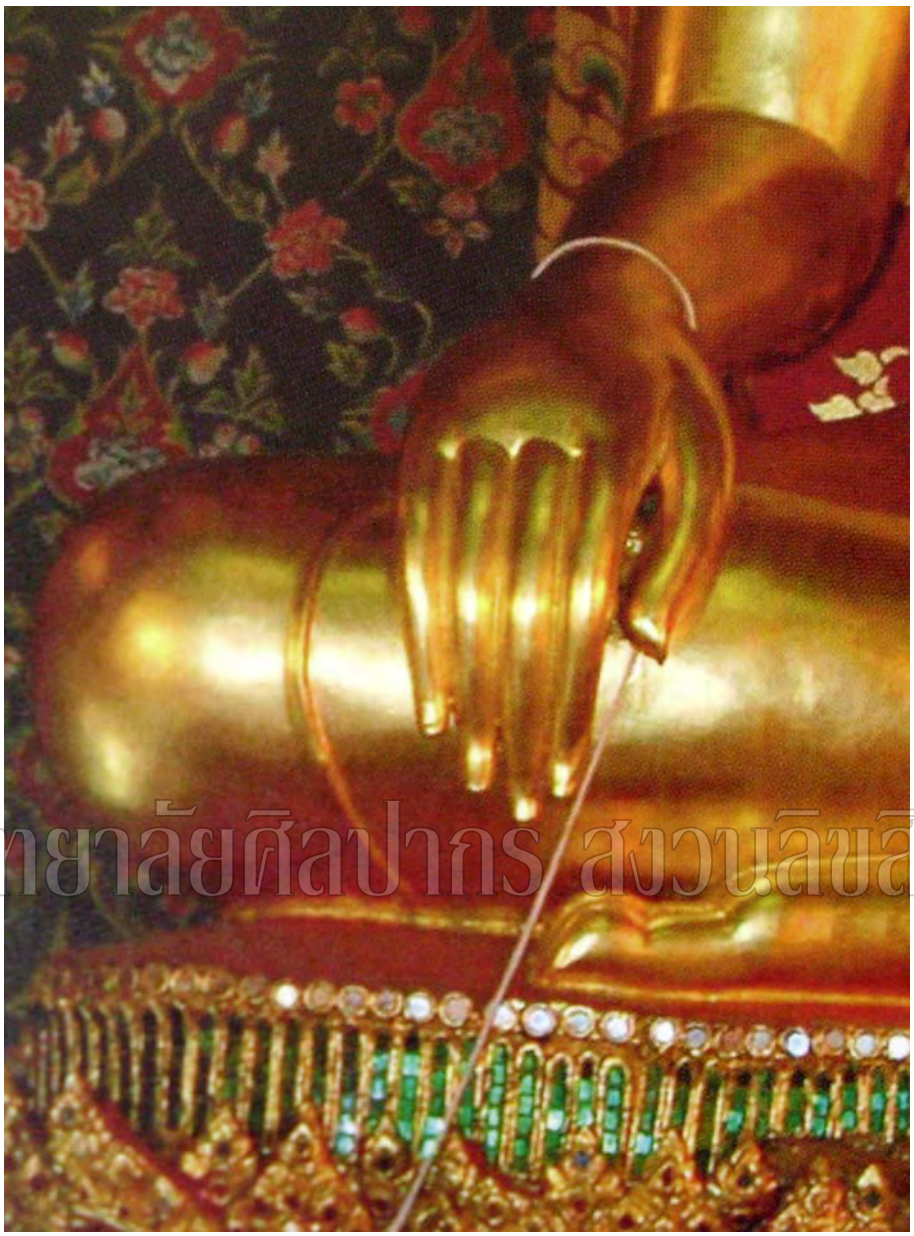

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 33 นิ้วพระหัตถ์ของพระสิทธารส
วัดพิชัยญาติการาม กรุงเทพมหานคร
ที่มา : สุริยา รัตนกุล และคณะ, พระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร เล่ม 1 (นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2550), 424.

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

ภาพที่ 34 นิ้วพระหัตถ์ของพระทศพลญาณ
วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร

ที่มา : สุริยา รัตนกุล (และคณะ),พระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร เล่ม 1 (นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2550), 276.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 35 พระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราช(องค์ที่1)
วัดพระเชตุพน กรุงเทพมหานคร

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

ภาพที่ 36 พระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราช(องค์ที่2)
วัดพระเชตุพน กรุงเทพมหานคร

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 37 พระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราช(องค์ที่3)
วัดพระเชตุพน กรุงเทพมหานคร

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 38 ลักษณะพระพักตร์ของพระพุทธรูป หมวดพุทธชินราช
วัดพระเชตุพน กรุงเทพมหานคร

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลงวันลิขสิทธิ์

ภาพที่ 39 นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวเสมอกัน ของพระพุทธรูป หมวดพุทธชินราช วัดพระเชตุพน กรุงเทพมหานคร

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

ภาพที่ 40 พระพุทธชินราชวโรวาทธรรมจักร
วัดพระเชตุพน กรุงเทพมหานคร

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 41 นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ที่ยาวเสมอกันของ พระพุทธชินราชวโรวาทธรรมจักร วัดพระเชตุพน กรุงเทพมหานคร

มหาวิทยาลัยศิลปากร ศูนย์วิทยทรัพยากร

ภาพที่ 42 พระพุทธชินสีห์มุนีนาถ
วัดพระเชตุพน กรุงเทพมหานคร

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

ภาพที่ 43 นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ของพระพุทธชินราชวโรวาทธรรมจักร
วัดพระเชตุพน กรุงเทพมหานคร

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 44 พระศาสดา

วัดสุวรรณาราม กรุงเทพมหานคร

ที่มา : สุริยา รัตนกุล และคณะ, <u>พระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร เล่ม 1</u> (นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2550), 322.

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

ภาพที่ 45 นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ของพระศาสดา
วัดสุวรรณาราม กรุงเทพมหานคร

ที่มา : สุริยา รัตนกุล และคณะ, พระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร เล่ม 1 (นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2550), 322.

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

ภาพที่ 46 พระพุทธรูปทองคำ
วัดพนัญเชิญ จ.พระนครศรีอยุธยา

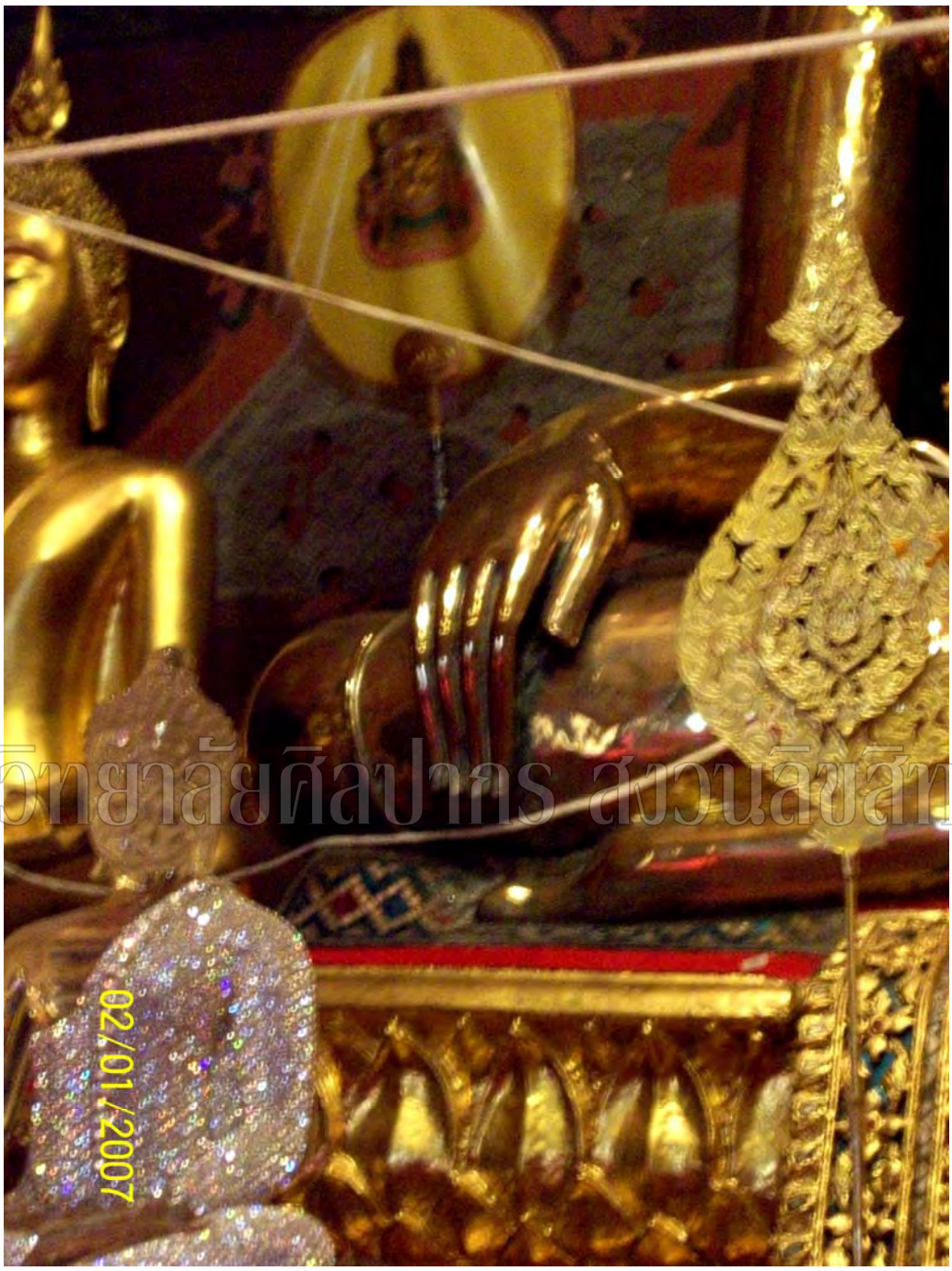

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 47 ลักษณะของนิ้วพระหัตถ์พระพุทธรูปทองคำ
วัดพนัญเชิญ จ.พระนครศรีอยุธยา

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

ภาพที่ 48 พระพุทธรูปนาก

วัดพนัญเชิญ จ.พระนครศรีอยุธยา

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ 49 ลักษณะของนิ้วพระหัตถ์พระพุทธรูปนาก
วัดพนัญเชิญ จ.พระนครศรีอยุธยา

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. พระราชพงศาวดารเหนือ. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเขษม, 2501.

_____. ศิลาจารึกหลักที่ 8. ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1. พระนคร : ท่าพระจันทร์, 2500.

กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. พระพุทธรูปสำคัญ. กรุงเทพฯ : กองกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2543.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่, พระบาทสมเด็จพระ.พระราชปรารภเรื่องพระพุทธชินราช. พระนคร : กรมศิลปากร, 2504.

เชษฐ์ ติงสัญชลี. “เส้นขอบจีวรที่พระเพลา-พระชงค์ของพระพุทธรูปประทับนั่งในศิลปะอมราวดี-ลังกาและประเด็นเชื่อมโยงกับศิลปะไทย”. เมืองโบราณ. 35,1 (มกราคม- มีนาคม 2552) : 44-54.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. ตำนานพระพุทธเจดีย์. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2518.

_____. ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2498

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2545.

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2. กรุงเทพ : องค์การค้าคุรุสภา, 2504.

ทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี,เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3. กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2538.

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยา. สาส์นสมเด็จ เล่ม 25. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2504-2506.

นิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา บรรณาธิการ. ลักษณะไทย เล่ม 1. พระพุทธปฏิมา : อัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2551.

ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544.

ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาคที่1. (พระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์). พระนคร : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดีสำนักนายกรัฐมนตรี, 2510.

ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 6. เล่ม 1. พระนคร : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2510.

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

ปวเรศวริยาลงกรณ์, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. ขอมและไทยโบราณ อักษรจารึกในเสาศิลา ณ เมืองสุโขทัย และอภินิหารการประจักษ์. กรุงเทพฯ : คณะอนุกรรมการมรดกของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2534.

_____. พงศาวดารพระพุทธชินราช. พิมพ์ครั้งที่ 2 . พระนคร: โรงพิมพ์ศึกษานุกูล, 2494.

ประเสริฐ ณ นคร. หลักฐานข้อมูลใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยทางด้านจารึก. สารนิพนธ์ประเสริฐ ณ นคร. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2551.

พระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วรมหาวิหาร จ.พิษณุโลก. กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา, 2547.

พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11. พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2500.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด. นนทบุรี : ศรีปัญญา, 2553.

พิพัฒน์ พงศ์รพีพร. สมุดภาพรัชกาลที่ 4. กรุงเทพฯ : พิพิธภัณฑ์ภาพมุมกว้าง กรุงเทพมหานคร, 2547.

พิริยะ ไกรฤกษ์. ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย ฉบับคู่มือนักศึกษา. กรุงเทพ : อมรินทร์การพิมพ์, 2528.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551.

สันติ เล็กสุขุม. ศิลปะสุโขทัย. กรุงเทพ : เมืองโบราณ , 2548.

สุภัทรดิศ ดิศกุล,หม่อมเจ้า.โบราณวัตถุที่ค้นพบจากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ รุ่นที่ 2. พระพุทธรูปและพระพิมพ์ในกรุพระปรางค์ วัดราชบูรณะ. พระนคร: กรมศิลปากร จัดพิมพ์, 2502.

_____. ศิลปะในประเทศไทย. กรุงเทพ : อมรินทร์การพิมพ์, 2528.

สุริยา รัตนกุล และคณะ.พระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร เล่ม 1. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2550.

มหาวิทยาลัยศิลปากร ลิขสิทธิ์

วิทยานิพนธ์

กิติยวดี ชาญประโคน. “การศึกษาพระพุทธรูปประจำพระระเบียงคดชั้นในรอบพระอุโบสถ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร.” สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.

พิชญา สุ่มจินดา. “การกำหนดอายุและการจำลองพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

สูณกฤต เงินส่งเสริม. “การศึกษาสถาปัตยกรรมในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2542.

เอกสารต้นฉบับตัวเขียน

“กระแสพระบรมราชโองการให้เชิญพระพุทธรูปจากสุโขทัยมาประดิษฐานไว้ ณ กรุงเทพฯ จ.ศ.1156 (พ.ศ.2337),” หอสมุดแห่งชาติ.สมุดไทยดำ.อักษรไทย.ภาษาไทย. เส้นขาว.จ.ศ.1156 เล่มที่ 9/ก .

“ตำนานพระชินศรี พระชินราช พระศรีศาสดา,” หอสมุดแห่งชาติ.ห้องเอกสารตัวเขียน. เอกสารหมวดตำนานเลขที่ 12. มัดที่ 2.

“บัญชีพระพุทธรูปอาราธนามาแต่เมืองสุโขทัย จ.ศ.1156 (พ.ศ.2337),” หอสมุดแห่งชาติ. สมุด ไทย.อักษรไทย.ภาษาไทย.เส้นขาว. จ.ศ.1156. เลขที่ 9 , หน้าต้น .

“พงศาวดารเหนือเรื่องเชิญพระชินศรีลงมาวัดบวรนิเวศน์และ ฯลฯ,” หอสมุดแห่งชาติ.ห้องเอกสารตัวเขียน. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4. จ.ศ. 1217. เลขที่ 129.

สัมภาษณ์

ประเสริฐ ณ นคร. ราชบัณฑิต ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ไทย . สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2553 .

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อสกุล นายนพดล อินทับทิม
ที่อยู่ 2/26 ถ.ธรรมบูชา ต.ในเมือง อ.เมือง จ.พิษณุโลก 65000

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.2549	สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
พ.ศ.2551	ศึกษาต่อระดับปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์